

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA
TANÁRKÉPZÉSI ÉS TUDÁSTECHNOLÓGIAI KAR
KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANSZÉK

A NASZÁLYI VÍZIMALOM KULTURÁLIS JELENTŐSÉGE
KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGÜNK MÚLTJA, JELENE, ÉS JÖVŐJE

KONZULENS:
SIMÁNDI SZILVIA
ADJUNKTUS

KÉSZÍTETTE:
FEHÉR DÓRA
KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
TANULMÁNYOK

EGER
2014

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
2. Kulturális örökség és kulturális turizmus.....	5
3. A naszályi vízimalom.....	13
3.1. NASZÁLY	13
3.2. A VÍZIMALOM TÍPUSAI ÉS MŰKÖDÉSE	16
3.3 A MOLNÁROK ÉS A MOLNÁR MESTERSÉG.....	20
4. A naszályi vízimalom kulturális turisztikai lehetőségei.....	26
4.1. INFRASTRUKTÚRA ÉS KÖZLEKEDÉS:	26
4.2. SZÁLLÁS ÉS ÉTKEZÉS:.....	27
4.3. PROGRAMOK ÉS MÁR SZOLGÁLTATÁSOK:	28
4.3.1. Kiállítás:.....	28
4.3.2. Gyermekprogramok:	29
4.3.3. Rendezvényszervezés:.....	31
4.4. TEMATIKUS UTAK LEHETŐSÉGE.....	32
4.5. A VONZÁSKÖRZET	33
5. Befejezés	35
6. Felhasznált irodalom	36
7. Levéltári források	40
8. Kép- és ábra jegyzék	41
9. Mellékletek:.....	42

1. Bevezetés

A vízimalmok már a római kortól nagyon fontos szerepet töltöttek be a mindennapi életben, hiszen a folyóvizekben gazdag területeken többek között a gabonaőrlés feladatát látták el. A technika fejlődésével a 19. század folyamán olyan mértékben alakultak át a malmok, hogy a vízi meghajtás napjainkra már csak rekonstrukcióként, turisztikai látványossággént működik. A megmaradt malomépületek változó formákban hasznosították raktárnak, irodákat alakítottak ki, vagy bolt, panzió működik bennük, de nagyrészüket kihasználatlanul, romosan áll. A 21. század gazdaságorientált társadalmában fontos, hogy kulturális értékeinket ne csak megőrizzük, hanem hasznosítani is tudjuk.

Dolgozatom témája a naszályi vízimalom. Egy épület, egy épületegyüttes a hozzá tartozó területtel. De nemcsak egy élettelen létező: története van, emlékek fűződnek hozzá és a jövőben szeretne aktív részese lenni családok, társaságok életének. A vízimalom a 2000-es évek elején került magánkézbe, azóta a romos épületekből a műemléki előírásoknak megfelelő felújítással nyerte el mai formáját.

A vízimalom tulajdonosával Bán Gellérttel 2011-ben ismerkedtem meg, amikor is segítségemet kérte a gyűjtött tárgyi anyag rendszerezésében és a malom hagyományának, kultúrájának a jövőben való megőrzésének, megjelenítésének lehetőségeinek kidolgozásában. A vízimalom, vagy ahogyan a család hívja, a Malomliget a jövőben szabadidős- és vendéglátói egységként fog működni, de ennek megvalósítása során szeretnének nagy hangsúlyt fektetni a kulturális értékek, örökségek megőrzésére. Úgy gondolom, hogy dolgozatommal nemcsak egy példát mutatok be, de érdemi és megvalósítható ötletekkel is szolgálok. A malom 2000-ben került magánkézbe, ekkor készült egy gyűjtés a faluban, amely kézirat és hanganyag formájában maradt meg. Pampiszli Judit az ezredforduló elején készített interjúkat nemcsak a malomról, történetéről, a hozzá fűződő élményekről, hanem a népéletéről, néphagyományról is. Munkámban a hanganyagból készült kéziratot használtam fel, egy másodelemzésnek vettem alá. A kézirat mellett a budapesti Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltárban és az esztergomi Komárom-Esztergom megyei Levéltárban végeztem kutatásokat. A malom és a turizmus kapcsolatáról, a jövőbeni lehetőségek és tervek kapcsán több interjút készítettem a Bán család tagjaival. Szeretném kiemelni Körmendi Géza munkáit, amelyek a régi Komárom megyei népélettel, néphagyományokkal és Tata, a tатаi vízimalmok témakörökkel foglalkoznak. A turizmus témájában Rátz Tamara, Putzkó László, Michalkó Gábor és Enyedi György írásai adták az alapot.

Dolgozatom három nagy fejezetre tagolódik. Először a kulturális turizmus és kulturális örökség fogalmakat fogom tisztázni, és a különböző nézeteket ütköztetni. A második részben a malom és molnár mesterség általános bemutatása mellett a naszályi vízimalom történetét veszem górcső alá a szakirodalom, a levéltári gyűjtés és a kézirat alapján. A naszályi vízimalom történetének ismerete elengedhetetlen, hogy a jövőben már nem malomként újraéledő épületnek megmaradjanak a gyökerei. A harmadik részben a Malomliget turisztikai - azon belül is a kulturális turizmusra helyezve a hangsúlyt – lehetőségeit, a megvalósult és tervezett ötleteket szeretném bemutatni. Fontosnak tartom, hogy az elmélet és a gyakorlat, gyakorlati lehetőségek szoros kapcsolatba legyenek. Dolgozatomban arra keresem a választ a vázolt három fejezetben, hogy milyen lehetőségei vannak egy műemléki malom épületegyüttesnek a turisztika területén? A malomépület vendéglátói egységként való hasznosítása igen elterjedt, de Naszály mégis egy kicsit más és másnak kell lennie, az érdeklődés felkeltése és megtartása miatt. Hogyan valósítható meg a turisztikai kereslet oldal és ehhez mennyiben és milyen módon járulhat hozzá a malom története? A múlt – jelen – jövő hármas egysége a Malomliget kapcsán is kiemelkedő szerepet játszik, ha csak az épületegyüttes tekintetében a régi és a modern szimbiózisát figyeljük meg. Melyek azok a kulturális elemek, néphagyományok, események a naszályi vízimalom történetében, amelyek beépíthetők egy turisztikai programba? A hagyományőrzés mellett az értékek- és emlékek megőrzése is kiemelkedő szerepet kaphat.

2. Kulturális örökség és kulturális turizmus

Dolgozatom két alappillére a kulturális örökség és a kulturális turizmus fogalma, körük épül fel a naszályi vízimalom múltjának és jövőjének kérdései. A két fogalom összekapcsolódik egymással, és egyik sem definiálható rövid, általános érvényű meghatározással, ezért szeretném számba venni mindkettő kialakulásának rövid történetét és értelmezési lehetőségeit.

A kulturális örökség fogalma az 1970-es évektől kezd látványosan elterjedni mind a politikai, mind pedig a tudományos életben. Mai jelentését először francia és angol nyelven nyeri el. A kifejezés gyors elterjedésével ellentétben Magyarországon az első átfogó tanulmánykötet Sonkoly Gábor és Erdősi Péter szerkesztésében 2004-ben jelent meg A kulturális örökség címmel, amelynek célja, hogy körképet adjon a fogalom 21. század eleji alakulásáról és a különböző tudományterületeken való meghatározásáról. (Lsd. bővebben: Sonkoly– Erdősi (Szerk.) 2004.) Az örökség fogalom magyarországi megjelenéséről Erdősi Péter így írt: *„tanulmányomban megkísérlem áttekinteni, hogyan jelenik meg Magyarországon az örökség fogalma a Horn-kormány alatt, és milyen kiterjedést ér el az Orbán-kabinet eddigi működése során. A vizsgált periódus 1997-től, a kulturális törvény megjelenésétől 2000-ig tart. A készülő örökségvédelmi törvényre már nem térek ki.”* (Erdősi 2000. 30. o.)

A magyar nyelvben fokozatosan, a magyar örökség szóval jogi értelemben megfelelő kifejezés nyert szélesebb, *„az előző generációtól átvételre érdemesített tárgyi és szellemi javak összességét magában foglaló értelemet.”*(Sonkoly 2004.) Az örökség fogalom kialakulásának genezise a 18. századra tehető, amikor Alois Riegl (az Osztrák-Magyar Monarchia műemléki szakembere) a történeti műemlékek keletkezésének időpontjaként a reneszánszt nevezi meg. A másik meghatározó személyiség a francia Édouard Pommier, aki 1790 őszén a nemzeti örökség fogalmát alkotta meg, aminek szükségességét a francia forradalom idején a klérustól lefoglalt műkincsek, tárgyi emlékek visszaszolgáltatásának megtagadása indokolta. *„Az örökség nemzeti méretű értelmezését tehát a francia forradalom szüli meg, de még a nemzetépítésben gyakran példának tekintett Franciaországban is csak az 1860-as években indul meg a történeti emlékek szisztematikus felmérése és osztályozása.”* (Sonkoly 2000. 51. o.) Egészen az 1960-as évekig a kulturális örökség fogalma alatt a történeti műemlékeket értik, a besorolás szempontjában pedig a régiség és a kor játszott döntő

szerepet. Az 1970-es évekre kialakul az építészeti örökség és a kulturális örökség mai fogalma, mindkettő a kollektív emlékezet fogalmával párosul.

A 20. század végén meginduló óriási méretű és mértékű globalizálódással szemben, és talán erre válaszként kialakultak és felértékelődtek a nemzeti-, közösségi identitások, amelyben az örökség(ek) kiemelkedő szerepet játszott(ak). *„A kulturális örökség-fogalom elterjedésének kulcsa, hogy általa bármely közösség számára lehetővé válik egyéni emlékezetéből fakadó, épp aktuális identitásának intézményesítése. Nem véletlen tehát, hogy a kulturális örökség kifejezés egyaránt megtalálható a helyi-regionális, a nemzeti, a kontinentális és a legszélesebb körű nemzetközi szinten is.”*(Sonkoly 2004. 11. o.) Az örökség fogalomban a közösen megélt múlt jelenti a nemzeti azonosságot, és egyesíti magában az adott társadalmi szint belső hagyományát. Talán a legáltalánosabban a következőképpen írható le a fogalom: **„A kulturális örökség a közösség számára fontos jelentéssel bíró tárgyak vagy tárgyakkal kifejezett immateriális dolgok készlete.”** (Sonkoly 2004. 12. o.) Egyfajta prezentizmus jellemző rá, amit Francois Hartog találóan fogalmaz meg *„a múlt jelenségeit még őrző jelen”* (Sonkoly 2004. 12. o.) kifejezésével. A múlt egy szelete, amelyet az adott közösség értékesnek talál, ezért új jelentőséggel, új tartalommal gazdagodik. A közösség identitásának kifejezőeszközzé válik, az emlékezet, a hagyományok kifejezőjeként. *„Talán az különbözteti meg legjobban a vele rokon „hagyomány” és „emlékezet” fogalmaktól, hogy mivel a jogi terminológiából ered, az örökölt javak és kezelésük mellett az örökös és az örökhagyó kölcsönös viszonyát is jobban kiemeli, mint a másik kettő. Az örökölt javak, még ha fizikai értelemben nem is változnak meg számottevő módon, az idő múlásával új és új jelentésekre tehetnek szert. Az „örökség” fogalma azért is érdeklődésre tarthat számot, mert közös nevezőt ad a tárgyi emlékekkel foglalkozó tudományos szakterületeknek (régészet, muzeológia, könyvtár- és levéltártudomány stb.). Másrészt a tárgyi felől a szellemi felé is terjeszkedik, így vonja be az irodalomtudományt, a néprajzot vagy a kulturális antropológiát.”*(Erdősi 2000. 42. o.)

A kulturális örökség nemcsak a különböző tudományágak találkozási pontja, hanem a gazdasági életben is aktív szerepe van. A kulturális örökség(ek) egyik hasznosítója a turizmus, amely az egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasági ágazat. A turizmus fogalma két komponensből tevődik össze: egyrészt áll egy emberi igényből, amely az állandó életviteltől eltérő élményre, helyváltoztatásra irányul. A másik összetevő pedig ennek az igénynek a kielégítésre létrehozott anyagi, technikai, szervezeti feltételek és szolgáltatások. (Lsd. bővebben: Lengyel 2004.)

Puczkó László és Rátz Tamara a turizmus hatásairól írt könyvükben az utazás célja szerint a következő turizmus típusokat különböztetik meg:

- szabadidős turizmus,
- hivatás turizmus,
- rokonok és barátok meglátogatása,
- tömegturizmus,
- alternatív turizmus.

A tömegturizmus ellentétéként jelent meg a '80-as években az alternatív turizmus, amely összefoglaló névvel illeti a falusi turizmust, ökoturizmust, kulturális turizmust, örökségturizmust, kerékpáros turizmust és sorolhatnánk tovább. (Puczkó-Rátz 2005. 23-34. o.) Ennek egyik ága a **kulturális turizmus**, *„amelyben a turista számára a legfőbb (döntő) indítékot a kulturális motiváció (érdeklődés, szándék, kívánság, vágy, stb.) szolgáltatja. A legtöbb esetben nem önállóan jelenik meg...”* (Horváth 1999. 48. o.)

Michalkó Gábor és Rátz Tamara a kulturális turizmusnak 3 különböző dimenziójú meghatározását adja:

1. *„A kulturális turizmus legátfogóbb megközelítésében olyan – az egyediséget, a fenntarthatóságot és a marketingszemlélet fontosságát szem előtt tartó – turisztikai termék, amelynek központi eleme a turista legszélesebben értelmezett intellektuális igényeit kielégítő vonzerő.”*(Michalkó-Rátz 2005 124. o.) Ebben a kulturális turizmus megfogalmazásba szinte minden szabadidős tevékenység belefér, hiszen egyetlen kritérium az egyén intellektuális igényének kielégítése.
2. A második meghatározás már szűkebben értelmezi a fogalmat, itt elsősorban az ún. magas kultúra kerül az értelmezés középpontjába. *„Szűkebb értelemben a kulturális turizmus olyan kulturális motivációval történő utazás, mint például a műemlékek és örökséghelyszínek felkeresése, a fesztiválokra való részvétel, a kiállítás-, múzeum-, színház- vagy koncertlátogatás és a tanulmányút vagy a zarándoklat.”* (Michalkó-Rátz 2005. 124. o.)
3. *„Olyan utazásról van szó, amelyben a motiváció új kultúrák megismerése, kulturális eseményekre való részvétel és kulturális attrakciók meglátogatása; a vonzerő pedig a felkeresett desztináció sajátos, egyedi kultúrája.”*(Michalkó-Rátz 2005. 124. o.) Ez a meghatározás már leszűkíti a kulturális turizmus területét, hiszen a turista célja kifejezetten a számára eddig még ismeretlen kultúra felfedezése, vagy valamely kulturális esemény meglátogatása.

A világ kulturális értékeinek megismerése iránti vágy nem az utóbbi évtizedekben alakult ki – igaz felértékelődése a 20. század közepétől számottevő – hanem már az ókortól jelen van. Igaz, hogy ezek az utazások, csak a társadalom felső rétegei számára voltak nyitottak, de maga a jelenség elterjedt volt. Az úti cél a görög-római, és főként építészeti hagyományokat őrző vidékek, de jelentősek voltak a vallási zarándoklatok is. A XVI. – XVII. században elterjedt volt az ún. Grand Tour, főleg az angol arisztokrata fiatalok európai tanulmányútja. (Horváth 1999. 18. o.) A tömegturizmus elterjedésének korai szakaszában a kultúra háttérbe szorult, de az elmúlt évtizedekben ez a folyamat megfordult.

A turizmus ma az élvezetek és élmények keresésére irányul - nem véletlenül szokták emlegetni nemcsak a turisztikában, de a média és gazdasági területeken is, hogy élménytársadalomban élünk, - nem pedig az ismeretszerzés a motivációs tényező. A keresett élményeket sokszor a kulturális attrakciók, programok is biztosítani tudják, legfőbb vonzerőnek a városok épített öröksége és a kulturális programok, fesztiválok tekinthetőek. Fejős Zoltán a turizmus kelléktárának 3 legfontosabb eleme közé sorolja az attrakciót vagy látványosságot, a színhelyt, és az emlékeket. (Fejős 2003. 18. o.)

Az épületek, történelmi városok talán a legkönnyebben hasznosíthatóak turisztikailag, hiszen sok esetben nemcsak önmagukban alkotják a kulturális attrakciót, hanem környezetükben más program, esemény alkotóelemei. *„A régmúlt épületei, illetve a modern építészet alkotásai általában vonzerőként működnek egy desztináció turizmusának rendszerében, ritka és különleges mivoltuk következtében.”* (Michalkó-Rátz 2005. 128. o.) Ezt nagyban segíti az UNESCO Világörökség programja, amely segíti, támogatja és a cím elérésével propagálja az adott örökséget. Fontos kérdés a műemlékvédelem és a kulturális turizmus kapcsolata is. Christian Dromard szerint *„megszokott dolog a turizmus és a műemlékvédelem kapcsolatát egy házassághoz hasonlítani”* (Dromard, C. 1999.), és ahhoz, hogy ez a házasság jól működjön a kultúrát és a műemlékeket is a nagyközönség elvárásaihoz kell alakítani. Ehhez Dromard 3 fontos komponens meglétét tartja elengedhetetlennek: a termék-, a szolgáltatás- és a belső kulturális minőséget. A legnehezebb az utolsó alkotóelem megtalálása, hiszen *„a műemlékek belső kulturális értékeinek, eredeti funkcióinak és használatuk módjának, ugyanakkor a mi világunk számára képviselt értékeinek egyidejű tiszteletben tartását”* (Dromard, C. 1999.) jelenti.

A kulturális turizmus és örökségturizmus fogalmakat sokszor szinonimaként használjuk és értelmezzük, Putzkó László és Rátz Tamara a látogatómenedzsment módszereiről írt könyvében számba veszi a hasonlóságokat és különbségeket. Ők örökségattrakcióról beszélnek, amelynek vonzereje abban rejlik, hogy egyfajta állandóságot

képviselnek a változó világban. Ez azért fontos, mert a fejlett világban „*morális, társadalmi és identitásválság alakult ki, amely alternatívák keresésére ösztönözte a lakosságot, és az egyik ilyen alternatíva a múltba való visszatekintés.*” (Puczkó-Rátz 2011. 45. o.) Az uniformizálódással szembeni válasz a kulturális örökségek felértékelődése, hiszen „*olyan múltbeli, az elmúlt időkből származó értékre utal, amelyet egyik generáció megőrzésre érdemesnek tart és továbbad a következőnek.*” (Puczkó-Rátz 2011. 45. o.) Az örökség a múltat képviseli a jelenben, a társadalom kulturális hagyományának részét képezi, ezáltal egy közösség identitásának része. Putzkó-Rátz szerzőpáros megfogalmazásában „*az örökség olyan kulturális fogalom, amely jelentősen szubjektív és nagymértékben függ az adott kultúra normáitól, értékrendszerétől. Az, hogy egy adott közösségben, országban mi számít örökségnek, alapvetően az adott közösség megítélésétől függ. Bármilyen múltbéli tárgy, épület, szokás, hagyomány stb. akkor válik örökséggé, ha azt az érintettek annak minősítik, annak tartják.*” (Puczkó-Rátz 2011. 46. o.) Horváth Attila kulturális örökség meghatározása is ezzel hozható párhuzamba, hiszen ő olyan formának tekinti, amiben a társadalom, nép, vagy nemzet sajátos szelleme a legvilágosabban tárulkozik fel. Ezt még tovább bővítve a kulturális örökség „*magában foglalja mind a fizikai, mind a nem-fizikai természeti kulturális hagyatékat.*” (Horváth 1999. 51. o.) Horváth az örökség kollektív emlékezetben, nemzeti identitásban és történelmi tapasztalatokban való kifejeződését hangsúlyozza, és ő is kiemeli, hogy a történelmi örökség tárgyi emlékei játszottak legelőször szerepet a turizmusban. A kulturális turizmus és örökségturizmus kapcsolatáról alkotott különböző nézeteket Putzkó-Rátz szerzőpáros találóan fogalmazza meg: „*Vannak, akik szerint az örökségturizmus a tágabb értelemben vett kulturális turizmus része (például Nuryanti 1996), illetve annak szinonimája (például Prohaska 1995, Alzua-O’Leary-Morrison 1998), az örökség definícióját átgondolva azonban ez nem feltétlenül egyértelmű (természetesen ez a besorolás függ a kultúra meghatározásától is.) A természeti értékek felkeresése például általában nem tartozik a kulturális turizmus fogalmába, míg az örökségturizmusba beletartozik.*” (Puczkó-Rátz 2011. 48. o.) A tanulmányom témájából adódóan a szűkebb értelemben vett kulturális turizmus fogalmat fogom használni, hiszen egy történeti, épített és társadalmi hagyományt szeretnék bemutatni. Emellett fontosnak találtam, hogy a fogalom jobb megértése és körülhatárolása végett az örökségturizmusról is szó essen.

Az örökségturizmus az elmúlt évtized egyik legdinamikusabban fejlődő jelensége, jelentős szerepet kap a gazdasági fejlődésben is, és ez mondható el a kulturális turizmusról is. Ahogyan Horváth Attila írja, „*ez a sajátos – akár önálló turisztikai válfajként is megjelenő – ágazat azonban már a modern kor terméke, s azon belül is legfeljebb az utóbbi évtizedek*

gyermeke, szinte egyidős a turisztikai ipar megjelenésével, a kultúrának – mint eladható, beárazható stb. turisztikai terméknek – az újszerű felfogásával és tételezésével.” (Horváth 1999. 47. o.) Fontosnak tartom kicsit részletesebben írni a kultúra és a gazdaság kapcsolatáról, a községek gazdasági fejlődése és a kulturális turizmus viszonyáról, amiben legfőképpen Enyedi György kulturális gazdaságról írt tanulmányára támaszkodom (Enyedi 2005.). A kultúra fontossága a városok életében eddig is nyilvánvaló volt, de a jövedelemtermelésben megváltozott a szerepe: gyakran felváltja a korábbi termelő ágazatokat. Európában és Észak-Amerikában sok helyen „az elavult ipari szerkezetű városok és régiók hanyatlását nem új iparfejlesztéssel, hanem kulturális funkciók fejlesztésével próbálták – sikerrel – ellensúlyozni.” (Enyedi 2005.7. o.) Ennek egyik alapját az adja, hogy a modern gazdaság tudásalapú, ezáltal a tudást előállító intézmények fontossága kiemelkedő és gazdasági szerepe is számottevő, ennek köszönhetőek az egyetemvárosok, konferenciaközpontok jelentősége. (Például Ruhr-vidék, Birmingham) (Enyedi 2005. 13. o.) Enyedi György két részét különíti el a kulturális gazdaságnak: az elsőbe a kulturális szolgáltatások tartoznak, mint az oktatás, turizmus; a második csoportot pedig a kulturális termékipar alkotja. (Enyedi 2005. 16. o.) A kulturális gazdaság egyik kulcs tényezője, hogy helyhez kötött, helyfüggő, hiszen „fehérműt bárhol elő lehet állítani, kulturális termékeket csak kevés helyen” (Enyedi 2005. 18. o.) Földrajzi korlátozottsága azért ilyen számottevő, mivel a kulturális gazdaság helyi hagyományokból táplálkozik, a helyi kultúra és társadalom egyedi jegyei teszik különlegessé. Olyan egyedi termékeket állít elő, ami a már említett hagyományokban gyökerezik és ezáltal munkaerőt is vonz a községbe. A kulturális termékeken a helyi esztétika tükröződik, mint például az építkezésben, öltözködésben stb. A kulturális gazdaság nem mindegyik ágára jellemző a nagyvárosi koncentráció, többek között a turizmus sorolható ide, hiszen a falusi turizmus, vidéki fesztiválok pont a nagyvárosi életmód ellenpontjaként jelennek meg. Az ún. magas kultúra és a nagy fogyasztósűrűséget igénylő kulturális események viszont csak a nagyvárosi régiókban életképesek. Szabó Tünde angol nyelven íródott tanulmánya a Kovászna megyei Székely Múzeum példáján mutatja be a múzeum és a kulturális turizmus viszonyát. (Szabó 2011.) A 20. században bekövetkező társadalmi-gazdasági változások a kultúraiparra is kihatással voltak. A posztindusztriális korszakban a szolgáltatás szektor vált dominánssá, beleértve a turizmust is, majd korunk negyedszázadára már az információs és tudástársadalom a jellemző. (Enyedi 2005. 21-22.o.) „A kultúraipar igen erős társadalmi beágyazottságú – a termelés is, a fogyasztás is. A terméket nem egyszerűen eladni, de kommunikálni kell; a jelentést meg kell érteni, az üzenetet fel kell fogni, a szimbólumot el kell fogadni. A kulturális termék formája, elkészítési módja a

fogyasztók társadalmi profiljának, szocializációs tapasztalatainak függvénye.” (Enyedi 2005. 23. o.)

A kultúra gazdaságfejlesztési tényezőként való azonosítása és a szabadidő utazással töltése együttes eredménye a kulturális turizmus felértékelődése. Központi eleme az élmények, azon belül is a kulturális élmények keresése. (Michalkó-Rátz 2005. 123.) Ahogyan azt már korábban kifejtettem az élmény válik a társadalom mozgatórugójává, így kialakul egy ún. élménygazdaságtan, ami az élmények keresésére és biztosítására épül. Az élmény, mint termékösszetevő jelenik meg, legjellemzőbb típusai a Michalkó-Rátz szerzőpáros szerint:

1. izgalom, kaland,
2. tényleges vagy észlelet veszély,
3. új ismeretek, készségek,
4. esztétikum,
5. együttlét, társaság,
6. újdonság,
7. egzotikum. (Michalkó-Rátz 2005. 25.)

A kulturális jellegű turisztikai kínálatot Fülöp Ilona (1994) két nagy csoportra bontja, amelynek rendező elve az időbeliség. A múlt tárgyi kulturális öröksége és a jelen kulturális kínálata, a két csoport szervesen kapcsolódik egymáshoz, sokszor észrevétlenül. (Az építészeti örökségek korábban említett környezeti funkciója itt is jó példát ad, ha egy opera előadásra gondolunk az Opera épületében.)

„Legsajátosabb vonzerónk a magyar kultúra, hiszen az hozzánk kötődik és sehol máshol a világon nem található meg.” Írja Lengyel Márton Horváth Attila könyvének bevezetőjében.

Lengyel Márton (1988) a kulturális turizmus következő fajtáit különbözteti meg:

- ifjúsági és nyugdíjas túrák
- speciális érdeklődésű utak
- kulturális és vallási utazások
- zenei és képzőművészeti túrák
- konferencia, fesztivál
- falusi turizmus

Ezek közül a legutolsó kategóriát, a falusi turizmust szeretném kiemelni. Nemcsak a kulturális turizmus területén, de a kulturális gazdaság és az élmények, attrakciók oldaláról is egyre jelentősebb és szélesebb, színesebb lehetőségekkel találkozhatunk. A falusi turizmus pont erre fekteti a hangsúlyt, a falusi életmódot, a népi kultúrát szeretné megismertetni a

vendégekkel. „Ehhez a falvakra jellemző természeti, építészeti és kulturális értékek hangsúlyosabb megjelenítésére van szükség – a hagyományos arculat erősítésével –, hiszen általuk válik a falvakba irányuló turizmus falusi turizmussá.” (Kabai 2001) A község turisztikai fejlesztése szempontjából az első lépés Kabai Róbert szerint egy vonzerőleltár készítése a potenciális turisztikai célpontokról, kiegészítve a települési és táji karakterek vizsgálatával. Ez azért is olyan fontos, mert az attrakciók, látványosságok lényege a Fejős Zoltán által turistapillantásnak nevezett jelenségből fakad, hiszen a látogató szeme, ilyenkor az otthon nem látható pontokat keresi. (Fejős 2003. 19. o.) Fontos kiemelni az egyre nagyobb divatnak örvendő hullámot, ami a falusi elfoglaltságokon való részvételen alapul. Egy városi, panel lakásban felnőtt család számára teljesen újdonságként jelenik meg egy disznóvágás, lekvárfőzés vagy kukoricatörés. Ezek az események új- és élményszerűségüknek köszönhetik sikerüket, és a vendéglátó közösség nem csinált mást, csak a mindennapi életükbe, kultúrájukba engedett betekintést. Sokszor a gasztronómiával és a kulturális, történelmi hagyományokkal párosulva alkotják a falusi turizmus programját. (Horváth 1999. 69. o.) „A kulturális turizmusra különösen jellemző, hogy föltárja, életre kelti a helyi kulturális értékeket, megőrzi és ápolja a tradíciókat – közönséget „szolgáltató” a kulturális eseményekhez, ezzel nagyban hozzájárul a világ – s egyben az emberiség kultúrájának – jobb megismeréséhez.” (Horváth 1999. 48. o.)

Mind a kulturális örökség, mind pedig a kulturális turizmus célja a múlt és a jelen értékeinek megőrzése, továbbadása és közvetítése. A két fogalom összekapcsolódik egymással, már csak azáltal is, hogy a kultúrára épül, abból táplálkozik. Mindkét kifejezés értelmezése sokrétű, széles intervallumba mozog, ezért dolgozatomban a kulturális turizmus és a kulturális örökség fogalmát is a legegyszerűbben használom.

3. A naszályi vízimalom

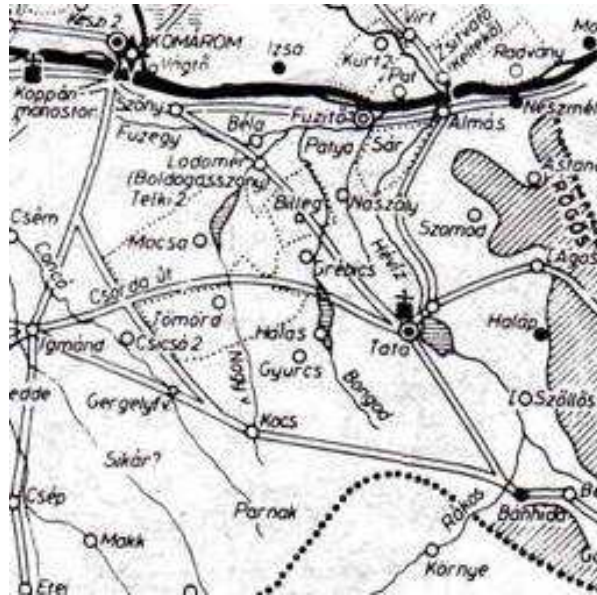
A szakirodalmi áttekintésben látható milyen sokszínű és sokfelé kapcsolódó téma a kulturális örökség és a kulturális turizmus, nemcsak a kulturális életben, de a gazdaságban, a műemlékvédelemben is kiemelkedő szerepe van. Ahhoz, hogy egy kulturális örökséget a turizmus részeként tudjunk a nagyközönség elé tárni, ismernünk kell múltját, a közösség életében, identitásában, kollektív emlékezetében elfoglalt helyét. A következő oldalakon szeretném bemutatni Naszály falu történetét röviden, majd pedig áttérnék a malom témájára. A naszályi malom története mellett fontosnak tartom, hogy általánosságban is vázoljam a malmok kialakulását, típusait, működését és szerkezeti felépítését, illetve a molnár mesterséget. A régmúltba tekintés mellett a 2000-es évek elején gyűjtött visszaemlékezések a 20. század közepére vezetnek vissza bennünket, a malom és a falu kapcsolatának ismerete segít egy „valóságos” turisztika kialakításában.

3.1. Naszály

„Naszály község szép helyen van,
Mert a Duna völgyében van.”

/Budai J.né I./

A mai Naszály község elődtelepülése a Ladomer nevet viselte egészen a török hódoltságig egy 1237-40-es adat szerint. A 11. században Naszály megnevezéssel egy Nógrád megyei helységet illeltek, aminek nyomát ma már csak a Vác melletti kedvelt turista célpont, a Naszály hegy őrzi. A Ladomér szó a szláv Vladimir személynévből származik. A falu középkori történelméről keveset tudunk. A szomszédos Billeg és Grébics falvak a pannonthalmi főapátság birtokaihoz tartoztak, így nincs kizárva, hogy Ladomér is, vagy pedig a tatai vár birtokainak egyike volt. Mindkét település később a naszályi pusztá része lett. A Mohácsi vészt követően a település elpusztult, és több mint 100 évig parlagon állott. Ezután a legelső adat 1628-ból való, amikor már Naszal névvel jelzik a területet, amely elnevezést a szláv Nosál személynévből eredeztetik. (Körmendi 1986. 37-38. o.)

1. ábra: Komárom megye a XIV. században részlet

Forrás:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Komarom_megye/Komarom_megye_telepulestorteneti/pages/kmtk_009_terkepek.htm (2014.04.12.)

1639-ben már lakosságáról is számot adnak, az adólajstromban már fél adózó portával szerepel. Egy 1643-as összeírás szerint Naszály község gróf Zichy Ferenc tatai uradalmához tartozik, és a gróf engedélyezi jobbágynak a református gyülekezet megnyitását. Ennek oka, hogy a 17. század elején nagy számban települtek be a faluba református magyarok, és egészen a mai napig Kálvin követői vannak többségben. Ortutay András (1983.) levéltári kutatásai alapján egy 1672-es összeírást említ, amelyben a szőnyi, almási és tatai vízimalmok mellett a naszályi is szerepel. A 17-18. században Bécsbe irányuló marhakereskedelem miatt a törököktől elpusztított középkori települések nagyobbik részét pusztaként használták, így Naszály is szinte alföldi nagyhatarú faluvá vált. Naszály első hivatalos lelkésze 1675-től Keresztes Márton volt, a ma is álló református templom 1787-ben épült meg népi barokk stílusban.¹ A 18. század elején a népesség 150-200 főre tehető, ami a század végére eléri a 700 lelket. A 18. század elején a terület sűrűn cserélt birtokost: Pechy Menyhért után 1703-tól Krapf Ferenc Józsefé, majd 1725-ben Esterházy József vásárolja meg és tatai uradalmához csatolja. (Lánczos Z. 1978.) Az 1768-as urbárium adatai szerint 65 jobbágys, 3 házas zsellér tartozott Naszályhoz, és az uraságnak a faluban volt egy hatkerekű vízimalma.

Bél Mátyás leírása alapján a falu magaslaton épült és a „Zúgó patak, hasznos malmokon folyván át, az egyik egy erős szerkezetű gabonaörlő malom, a többi ványoló.” (Bél 1989. 80. o.) Gróf Esterházy József 1747-ben Pozsonyban ígéretet tesz Naszály és Dunaalmás

¹ A falu történetéről és vallási rétegződéséről lsd bővebben: Tímár Á. 1993.

közi posványok lecsapolására, így teremtve alkalmas területet a földművelésre és a legeltetésre. A munkálatokat Mikovinyi Sámuel mérnök vezette, akinek köszönhető a tatai Öreg-tó elvezetésére épült Fényes patak szabályozása is. Fényes Elek 1848-as összeírásában a község határának megoszlásában feljegyzi a derék, hatkerekű vízimalmot is. (1994.) Az Eszterházy uradalom részeként gyors fejlődésnek és benépesedésnek indult a község, amit a nagy határterület és a mintagazdaságok munkaalkalmi tettek lehetővé. A 19. század eseményei érezhetőek voltak a faluban is, a korábbi fejlődést a kolerajárvány, majd a szabadságharc, később pedig a földéhség vetette vissza. Az 1880-as években az Esterházyak egyik nagybérője, a Klosterneunburgi kanonokrend kezébe került a település igazgatása. Mindkét világháború nagy veszteségeket okozott a községnek, és az országban zajló politikai változások hamar eljutottak a faluba is. 1945-től élénk pártélet folyt a községben és a földosztás is megindult. Az 1950-es évektől Grébics pusztán, majd később Naszályon is megindult a szocialista nagyüzemi gazdálkodás, bár nem tudott virágzó teljesítményt hozni. Az 1960-as évektől a falu népessége már meghaladta a 2000 főt és az iparban foglalkoztatottak száma is egyre nőtt. (Ortutay 1984., Lánczos 1978., Körmendi 1986.)

Napjainkra a község lakossága 2300 főre tehető. Tata és Komárom vonzáskörzetébe tartozik, turisztikai nevezetessége a Ferencmajori-halastórendszer, ami Észak-Dunántúl legnagyobb kiterjedésű és leggazdagabb madárvilággal rendelkező vízfelülete. Nyaranta madárgyűrűző és természetvédelmi táborokat, október első hétvégéjén Nemzetközi Madármegfigyelő Napokat rendez a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület.

A néphagyományban élő földrajzi nevek az elpusztult települések és a helyi gazdaságok emlékeit őrzik: alszegiek inkább a mezőgazdaságból éltek, fölszegi lakosok voltak az iparosok, iparban dolgozók, Badacsony, Újtelep, Kutya hegy, Szilvaskert, Epres, Öreg major, Szőlőtelep, Almáspuszt, Szilvások, Homokkertek, Apáli.

Bár a település múltját bemutató írásokban kevés szó esik a vízimalom(ok) fontosságáról, mégis mi sem bizonyítja jobban község életében elfoglalt kiemelkedő szerepét, hogy Naszály címerének középpontjában egy malomkerék található. Nyulásziné Staub Éva heraldikus a következőket mondja róla. *„álló, csücsköstalpú pajzs ezüst mezejében kék gallérozás; az ezüst mezőben lebegő természetes színű (barna) malomkerék, a pajzsfőben középen lebegő heraldikai korona, két oldalt átlósan elhelyezett 5-5 ezüst csillag. ... Az ékben látható malomkerék a település életében jelentős szerepet játszott malomra utal, amely a vízimalmok sorában, mint hat kerekű malom, kivételesnek számított a magyarországi malmok között.”* (2011.)

3.2. A vízimalom típusai és működése

Pongrácz Pál Régi malomépítészet című munkájában több mint 200 oldalon taglalja a malmok szerkezeti és működési elveit. A malom a középkor legjelentősebb termelőeszköze, a különféle anyagok előkészítését, feldolgozását és megmunkálását végezte. Kialakulását az emberi és állati energiát helyettesítő természeti mozgásenergiák kihasználásának köszönheti, jelen esetben a forgó rendszerű kézi őrlőkövek meghajtására alkalmazták a vízenergiát. *„Csaknem valamennyi antik és élő nyelvben a malom fogalmán – a XIX. század elejéig – mindazon kézmű és korai manufaktúris ipar építészeti létesítményeit értik, amelyekben emberi, állati vagy természeti mozgásenergiával működő termelőmechanizmusok dolgoznak.”* (Pongrácz 1967. 9. o.) Malomépítészet a középkorban kezdetben önellátásra berendezkedett egyházi termelőközösségekben és feudális birtokokon bontakozott ki, ahol később már árutermeléssel is foglalkoztak. A vízimalmokkal kapcsolatban a vízjog sok vitát szült, ami mellett a földesúri malmok fenntartásáról tanúskodó úrbéri szerződések is kiemelkedő források. A malombirtokosok vagy bérbe adják a malmot vagy pedig őrlőmolnárokat fogadnak részesedésért. A malmok leginkább fából épültek (mind az épület, mind a mechanizmus), legelterjedtebb a boronafalazat zsuppal, náddal, zsindellyel és deszkával fedve, majd a XVIII. századtól terjedt a kő, téglá és vályog, mint építőanyag. A XIX. században az osztrák tőkével megsegített magyar nagybirtokok fellendülnek és a magyar malomipar ekkor jelentős helyet foglal el a világ iparában. (Pongrácz 1967. 10-13. o.) A gyáripar kialakulásával lezárul a malomépítészet története és egy új fejezet kezdődik, a gyáripar építésze.

A malmokat különböző szempontok alapján lehet csoportosítani. A legismertebb az energiaforrás szerinti megkülönböztetés:

1. emberi és állati erővel működő malmok, egyszerűbb kifejezéssel a szárazmalmok.
2. vízenergiával működő malom, vagyis vízimalom. Ezen a csoporton belül meg lehet különböztetni a vízszintes síkban forgó vízikereket, a függőleges síkban forgó vízikereket, ami lehet alul-, középen, és felülcsapott. A meghajtását tekintve szintén több csoportot különböztet meg Pongrácz Pál: közvetlen meghajtású egytengelyű malom és közvetett áttételes meghajtású malom, ami lehet alul-, középen-, és felülhajló. Funkcióját tekintve sokszínűen működhetett egy vízimalom: lehetett lisztelő-daráló, kártoló, ványoló-tömörítő, olajütő, kalló, kendertörő, paprikatörő, kőzúzó, kalapács-vashámor. A vízimalmok közül különbséget kell tenni a hajómalmok és a parti malmok között. A hajómalmok a lassú folyású vizeken

horgonyoztak, mobil építmények voltak, ellentétben a parti malmokkal, amelyek sebesebb folyású patakok mellé épültek. ²

3. szélenergiával működő malmok, azaz szélmalmok³

A vízimalmok feltehetően a korai virágzó vízkultúrával rendelkező népeknél fejlődtek ki, fejlődéstörténetileg a legegyszerűbb a horizontális vízikerék, ami egy síkban van a malomkövel, így nem szükséges áttét. Ennek a módszernek a gyakorlati alkalmazása a malmokat kialakulásától pusztulásukig végigkísérte, annak ellenére, hogy igen alacsony az energiahasznosítása. A vízikerekek másik fajtája a függőleges forgássíkú, ami már a középkorban a legelterjedtebb energia felvevő rendszer volt. *„Vízikerekek teljesítménye – az energia nagysága – a víz sebességével és tömegével, az ütközőfelület nagyságával, valamint a nyomatéki középpont (tengely) és a hatáspont (impulzuserő) közötti távolsággal arányos.”* (Pongrácz 1967. 63. o.) Általában egy-egy malom csak egy típusú energia felvevő szerkezettel működött, legfeljebb számuk változott. Az általam vizsgált naszályi vízimalom alul csapott vízikerékkel működött és a szájhagyomány szerint 3, majd pedig csak 2 volt belőlük a 20. században. Körmendi Géza írása alapján a 19. század végén hat alulcsapó kerekű vízimalom volt. (Körmendi 1999. 9. o.) A két megállapítás közötti eltérés azért adódhatott, mivel már a 19. század folyamán csak 2-4 kerék dolgozott. A vízikerék építésénél ritkán alkalmaztak vasat a faragómolnárok, aminek technikai és a mesterség íratlan szabályai volt az oka. *„A faragómolnárok mesterségbeli tudásának mércéje a fakötések tökéletes ismerete volt.”* (Pongrácz 1967. 80. o.) A vízikerekek tölgyfából faragott kör vagy sokszög keresztmetszetű tengelyre épültek. A kerék védelmére ún. kerékházat építettek, ami sokszor a malomházhoz csatlakozik. A kerékházban helyezkednek el a zsilipek, a szűrőrácsok és a terelőcsatornák. *„A malomház tömegalakítása és formaképzése minden esetben magán viseli a táj és kor jellegét.”* (Pongrácz 1967. 218. o.)

Magyarországon már a 11. század közepén az áttételes vízimalmok terjedtek el. Az alul csapós változat a lassú folyású vizeken, míg a felülcsapós a gyorsabb folyású patakokon főleg Erdélyben és Felvidéken volt jellemző. A 16. században a legnagyobb malom Wagner Tóbiásé volt Tatán, ami 12 pár kövel dolgozott. (Pongrácz 1967. 90. o.)

Körmendi Géza Komárom vármegyében végzett néprajzi, népi táplálkozásra vonatkozó kutatásaiból tudjuk, hogy a magyar nyelvterületen általánosan elterjedt módon itt is a búzát a malomban őrölték, a kukoricával ellentétben, amit otthon daráltak. A gabonaőrlő malmok

² A vízimalom típusokról lsd bővebben: Vajkai Zs. 1984.

³ A malomtípusokról lsd bővebben: Vajkai Zs. 1981.

jelentősége abban állt, hogy „a kenyér alapanyaga 80%-ban búzaliszt volt, melyhez 10 % rozslisztet és 10 % krumplit kevertek, hogy hosszabb ideig puhább maradjon a kenyér.” (Körmendi 1996. 29. o.) A gabonát a gazdák a padláson vagy veremben tárolták és általában kéthavonta őrlettek a tatai vízimalmokban vagy a faluban, mint Naszály esetében is. Úgy választották ki az őrlés idejét, hogy kenyérsütés előtt pihenjen a liszt, mert frissből nem lesz jó. Kenyérsütés napjának nem volt kijelölt időpontja, vásár- és ünnepnap kivételével bármikor lehetett sütni.

„Őrlés idején kocsisor állt a malom előtt és a gazdák a malom bejáratánál figyelték, mikor kiáltják a nevüket. Ha szólította a molnár a gazdát, akkor kocsijával odaállt a malom lépcsőjéhez és leemelte e kocsiról a gabonás zsákokat. A segéd zsáktoló kocsin a mázsához tolt, ahol lemérték. A vám mázsánként tíz-tizenegy kilogramm volt. Két zsák gabonából kapott az őrlető: fél zsák nulláslisztet és fél zsák főzőlisztet, egy és háromnegyed zsák kenyérlisztet, valamint egy és negyed zsák korpát.” (Körmendi 1996. 29. o.) A molnár vagy inasa kitöltött egy ún. őrlőlapot, amin szerepelt a gazda neve, címe, a behozott gabona és a vám mennyisége. Az 1930-as években a tatai vízimalmokban 10 féle lisztet őrltek: egyes, kettes, négyes (fehér kenyérliszt), ötös (félbarna), hatos, hat és feles, hetes, hét és feles, nyolcas és korpa.

Ha ott hagyták a malomban az őrletni valót, akkor mindenki megjelölte a maga zsákját, illetve a molnár is tett rá egy cédulát, hogy mikorra ígérte az őrletést. A zsákok kendervászon anyagból készültek, „végül a családfő monogramját festették rá pléh sablonnal, vagy sötétkék festékbe mártott vas bélyegzővel ütötték rá, szintén a név két kezdő betűjét.” (Horsa I. 2009.) Őrlés után otthon megszitálják (mert a molnár vizezi a búzát), zsákban a padláson, szellős helyen tárolták.

A malom általános története, szerkezeti és működési elveinek ismertetése után szeretném bemutatni, a naszályi vízimalom esetét. A naszályi vízimalom egy háromszintes épület. Alul található a pince, a transzmissziók és a zsilip. A transzmissziók feladata, hogy a szíjon elhelyezett kanalak segítségével a lisztet a darálóba, onnan pedig a finommegmunkálóba juttassa el. A zsilippel a kerekekre folyó vizet szabályozták, ha kevés gabona volt, akkor csak a kiskerek dolgozott. Ha mind a két kerék dolgozott, akkor a nagy vitte a darálószerkezetet, a kicsi pedig az áramfejlesztő volt. Magát a gabona őrlését a malomkő végezte, amit a vértesszőlősi bányából hozattak, a környéken itt volt a legmegfelelőbb szivacsos anyag hozzá. Ezt a malomkövet váltotta fel a hengerszék, amiből Kurth György négyet is vásárolt. A hengerszékkel olyan finom lisztet készítettek, hogy a környező falvakból, Mocsáról, Kocsról, Szönyből és Szomódról is ide jártak őrletni. Ennek a

működése nagyon egyszerű volt: a garaton beöntötték a gabonát, ráfolyt a hengerszékre, ami először lehámozta a búzát, ez lett a korpa, majd pedig különböző finomságúra darálta. Naszályon a búza őrlésének négy irányú feldolgozása volt, a tatai tízzel ellentétben:

1. kenyérliszt, ami a mai finomlisztnek felel meg
2. nullás liszt, amit ma réteslisztnek hívunk
3. búzadara
4. korpa

Meg volt határozva, hogy egy mázsa búzából milyen súlyarány százalékban lehetett a fenti fajtákat kihozni.

A malom földszintjén fogadták a gabonát, a felső szinteken volt a hengerszék és a szita. A felső részekről négyszögletes garaton jött le a kész liszt, ami az alsó részen ún. békazárral felfogatott zsákokba folyt. A malomba érkező gabonát a molnárok megvizsgálták, mivel csak megfelelő minőségű termény kerülhetett garatra. A gabonát belocsolták vízzel, majd megdagasztották és az így keletkezett anyagból állapították meg a minőségét. Ezt a technikát nevezik molnáртеchnikának. Aki cserére hozta a gabonáját (azaz nem a sajátjából őrölt lisztet vitte haza) annak megnézték a fajsúlyát is, mert abból következtettek a sikértartalmára. De nemcsak a bevitt gabona, hanem az elkészült lisztet is ellenőrzés alá vetették. Deszkalapocskákra kenték a lisztet, vízbe mártották és megszáritották, így ellenőrizték a színét és a minőségét.⁴ Az állam által meghatározott jellegmintáknak nem megfelelő lisztet nem adhatta ki a molnár. A lisztet még mielőtt a zsákba folyt volna ellenőrizték, hiszen a molnárok be tudtak nyúlni a garatba, ahol kézzel, tapintásra vizsgálták. A gabona útja a kanalas vontatókon, emberi kéz érintése nélkül ment végig a malomban, a következő állomásokon:

1. vizezés
2. koptatás
3. szortírozás
4. előörleszt
5. finomítás
6. tárolóba érkezett, ahol négy különböző kamrában tárolták a nullás lisztet, a főzőlisztet, kenyérlisztet és rozslisztet.

A kívánt minőség elérése érdekében működött az ún. visszaöntés, amely során többször átdarálták a gabonát, hogy külön tudják választani az örleményt a korpától

⁴ A lisztvizsgálatról az orfűi vízimalom honlapján egy bemutató kisfilm található <http://www.orfuivizimalom.hu/index.php?s=9> (2014.04.07.)

3.3 A molnárok és a molnár mesterség

A molnár szavunk szláv eredetű, a szlávoktól vettük át, a mesterséggel együtt. (Vajkai 1984. 363. o.) „A molnárok valójában nem őrléssel, hanem előbb malomépítéssel foglalkoztak” (Pongrácz 1967. 17. o.) és őket nevezték faragómolnároknak. Az építés mellett értettek a folyószabályozáshoz, gát-, híd-, és házépítéshez, gazdasági szerszámok és egyszerű gépezetek készítéséhez, ezek a mesterségek mind szorosan kapcsolódnak a malmászathoz. A 17-18. századig az őrléssel foglalkozó molnárokat őrlőmesternek, malommesternek nevezik. A molnár vagy a robotra kötelezett jobbágy feladata volt a malmok karbantartása, a berendezések javítása, a vízmeder tisztítása. (Ila 1964. 418. o.) Ebben az időben a molnárokat azonosnak tartották az ácsokkal, ezért a 16-18. században közös céhbe tartoztak.

A komáromi molnár céh iratai elvesztek, de Körmendi Géza a szájhagyományból próbálta rekonstruálni. Tatán 1716-tól találunk molnár céhszabályzatot, céhládájuk 1795-ből való. Más céhekhez hasonlóan hierarchikus rendszerrel működött. A vízimalmokba 3 évre szegődtek inasnak, amikor a molnársegéd mellett tanulhatta ki a mesterséget. A molnársegéd már rendes fizetésért dolgozott, az ő feladata volt az üzemzavarok elhárítása is. (Körmendi 2007. 173-174. o.) Három év vándorlás után remekléssel kellett bizonyítani tudását. A remeklés során a jelöltnek lakomát kellett biztosítani a céhtagoknak, illetve egy fogaskereket kellett faragnia a malom egyik kerekének helyébe. (Kecskés 1975. 55. o.) A malomépítés a vándorfoglalkozások közé tartozott, az épülő malmokról nem készültek tervek, ezért fontos szerepe volt a céhszervezetben belül a tudás hagyományozódásának. (Pongrácz 1967. 18-20. o.) A céheket 1872-ben megszüntették, helyettük Ipartársulatok alakultak.

A 19. századtól a földesurak saját kezelésű malmaikban részesmolnárokat alkalmaztak, akik munkabérüket az örletésből származó vámból kapták. „A molnárok szépen megéltek a keresetükből. A korpán nagyszámú disznót hizlaltak. Volt földjük és szőlőjük. Megtartották a védőszentjük (Nepomuki Szent János) ünnepét. Az Úrnapja utáni szombaton vagy vasárnap tartották a molnárbált. A bál díszé a búzavirágból font koszorú volt, mely jelképezte a reménységet, hogy jön az új búza.” (Körmendi 1999. 13. o.) A molnárok általában tehetős emberek voltak, akik gyerekeiket iskoláztatni tudták, lányukat pedig jól adták férjhez. Egészségüket azonban megviselte a mesterség, már az inasok felvételekor is az egészségi állapotot figyelték, hiszen a liszt- és gabonapor hamar megette a gyenge szervezetet. (Vajkai 1984. 353. o.) A községben, ahol dolgoztak megbecsülés övezte őket, hiszen a kenyérnekvaló feldolgozásával foglalkoztak. De nemcsak a molnár személyét lengi körül ez a vallási tisztelet, hanem „a magyar ember a lisztelő-őrlő malmot szent és

kiváltságos helynek tartotta. Nemcsak a puritán tisztelet, hanem törvényei, s főleg egyházi morálja készítette erre.” (Pongrácz 1967. 14. o.) Sok ideig a malmok menedékhelyek is voltak.

A naszályi vízimalom molnárainak jegyzéke Ortutay András a község történetéről írt munkájában:

Kőrösi Malom

Rosas Molnár István

Eőrőlős Gazda

Szeber Molnár István

Molnár Farkas János

Huti Molnár Pál

Naszályi Molnár Janus és Mihály

Holdampf Mihály

Holdampf István⁵

A naszályi vízimalom molnárai közül az első hiteles adat 1694-ből való, amikor a Kőrösi Malom bérlője **Rosas Molnár István**, akinek tudjuk halálának időpontját is (1733), mivel az ő sírja a legrégebbi a naszályi temetőben. *„A melegvízű Fényes forrás mentén 2 malmot említ a dokumentum, de a mai napig csak egy malom jelenléte meghatározható” (Kubina 1991. 46. o.)*

A következő bérlő, akiről több adat ismert **Szeber Molnár István**, aki évi 150 nemes forintot fizetett gróf Száki Lászlónak, Naszály község akkori tulajdonosának a malom bérléséért. 1695-ből fennmaradt egy adománylevél, amelyben gróf Száki László a török harcokban elesett **Molnár Farkas János** helyében **Huti Molnár Pált** és utódait teszi meg a malom bérlőjének. A levélben kiemeli a leendő molnár jó magaviseletét és mesterségbeli tudását, illetve a jövőben a malom gondos tartását kéri tőle. *(Kubina 1991. 46-47. o.)* 1725-től a naszályi uradalom az Eszterházy család birtokába kerül, akik fontosnak tartották, hogy mérnökeikkel a malmokat rendezzék. A tatai uradalom és a Duna közötti mocsaras terület hasznosítására az 1740-es években került sor. *„Esterházy József a csatornázási munkák megtervezésére, irányítására Mikovinyi Sámuel t kérte fel.” (Kubina 1991. 46-47. o.), aki*

⁵ Forrás: Ortutay András: Naszály története

1746-ban felmérte a területet és térképen elkészítette a terveket (1. sz. mellékletben). „Az 1747-ben elvégzett szabályozások, az ún. Mikoviny- és a naszályi csatorna megépítésével Tata környékén 2000 hold hasznavehetetlen terület vált alkalmassá a földművelésre.” (Körmendi 2007. 8. o.) Ennek köszönhetően a réti és a naszályi malmot is nagyobb vízbőségű kanális hajtotta meg, így növelve termelőképességüket. Egy 1845-ből fennmaradt adat szerint „az összesen 35 tatai és gesztesi malom közül a naszályi az 5. helyen állt a beszolgáltatással. Nagyon jó hozamú malom volt, mivel az év 365 napjából 288 napig üzemelt, ugyanis meleg víz folyt a malom mellett.” (Kubina 1991. 47. o.) Kubina Lajosné a malom történetéről írt munkájában egy 1848-as szerződésről ír, amelyben kihangsúlyozzák, hogy a tatai és naszályi malmok jó minőségű lisztet hoznak, olcsóbban, mint a gőzmalmok, de a molnárokat motiválni kell, hogy még több hasznot hozzanak. (Kubina 1991. 48. o.) A reformkor hatására további intézkedések jöttek létre a malom bérlésével kapcsolatban, a legfontosabb, hogy „az uradalom tataroztatta az épületet, a vízikereket és a folyót ő tisztította. A vízikerek fogazása és deszkázása volt a molnár feladata.” (Kubina 1991. 48. o.)

A naszályi molnárok közül **Holdampf Mihálynak és Istvánnak** is volt peres ügye a falu lakóival a folyó tisztítása és karbantartása miatt. A Fényes patak meleg vize miatt sokszor télen se fagyott be, ezért alkalmas volt mosásra, itatásra, kenderázatásra, nyáron pedig fürdőzésre. Holdampf Mihály emiatt folyamodott kérvénnyel az uradalom igazgatóságához, mert „azon folyó árkokban nemcsak a helybeli naszályi, hanem más vidékről Kocs, Igmánd, Mocsá, Süttő falubeliek is a nyár és ősz folyamán kendereiket áztatás végett abba rakják le, és az árkokat és a partokat rongálják, és a medret beiszapolják.” (Kubina 1991. 49. o.) A molnár kénytelen volt saját költségén kitisztítani a patakmedret, hiszen a megfelelő vízmennyiség nélkül nem tud hatékonyan örölni. Az 1860 nyarán zajló ügy végeredménye az lett, hogy első körben eltiltották a helyi és környékbeli lakosokat is a kenderáztatástól, majd miután kiderült, hogy maga Holdampf Mihály engedélyt adott nekik a munka elvégzésére, és pénzbeli büntetést szedett tőlük, az uradalmi igazgatóság a molnárt büntette meg minimális pénzüsszeggel. Fia, Holdampf István is pereskedett a falu lakóival, de a kanális tisztítása és a kenderáztatás kérdése a malom működéséig folyamatosan problémás kérdés volt a község és a molnár között.

Évert Ferenc alakja, aki az I. világháború után volt a malom bérlője még élénken él a naszályiak tudatában. A kézirat kutatásának időpontjában, a 2000-es években még több adatközlő számolt be különféle történetekről vele kapcsolatban. Évert Ferenc az I. világháborúban megmentette Eszterházy gróf életét, aki fejlövést kapott. Hálából a gróf megtette a malom bérlőjének, de a százados hamar tönkrement és inkább Pestre ment

nyugállományba. A szó hagyományok alapján erélyes, lázadó stílusú ember volt, de szerette a rendet.

Évert Ferenc, vagy ahogy a helyiek hívták, a „Százados” után a Békés megyei Elekről bérelte ki egy család a malmot. **Kurth György és fiai** 1933-ban érkeztek a községbe, majd helyrehozták a malmot és két generáción keresztül naszályi molnárként dolgoztak. Kurth György 1880-ban született a sváb Almáskamaráson, géplakatos ipart tanult, majd apja mellett dolgozott. 1903-tól önálló géplakatos mester, majd 1929-től önálló malomszerelő. Felesége Wittmann Franciska is kitanult molnármester volt. (Osváth 1938.) A naszályi malomban vám és kereskedelmi őrléssel foglalkozott, amihez a malmot modern gépekkel szerelte fel. Ahhoz, hogy a két kerékkel működő malomnak elég vízhozama legyen egy árkot ásott, amit a Fényes patakba vezetett vissza. Később ezt az árkot megszüntették, ezért kellett a fiainak diesel motort beszerezniük. A háború alatt nagy jelentősége volt a malomnak, mert kedvező csereakciókat biztosított a lakosoknak. Kurth György halála után (1942) két fiára szállt a bérleti jog. A Tatán bérelt Miklós malmot veje Pályka Dezső vette át, akinek utódai ma is neves pékséget működtetnek a városban. Kisebbik fia Ferenc Somogyba költözött, így György vitte tovább édesapjuk üzletét. Kurth György 150.000 Ft-ért megvette a gróftól a malmot, aki a következőt nyilatkozta ennek kapcsán: *„Hamarabb leszek én Kanadában kávéültetvényes, mint maga molnár”*. Az 1940-es évek végén a győri Kulturmérnöki Hivatal többször is járt kint Naszályon a malom vízhasználati kérdéseinek rendezése véget, amelyet részben a Kurt testvérek indítványoztak. (Az erről fennmaradt levelezések egy része a 2. sz. mellékletben található.)

Ifjabb Kurth Györgyöt az '50-es években kuláknak nyilvánították, ezért a malom vezetője **Csányi Gyula** lett, az örletők ugyan azok maradtak, mint Kurthék idején: Tüske M., Csapó J., Rovács K. és Sövény I. Csányi Gyula után **Döbrentei István** lett a malom vezetője. 1951-ben Döbrentei István egy levelet intézett a győri Vízgazdálkodási Körzetnek, amelyben a vezetőség segítségét kéri a Fényes patak vízmennyiségének felmérésére, mivel turbinát szeretne beszerezni (lásd a 3. sz. mellékletben). Később a diesel motor nem megfelelő kezelése miatt összetörte a malomkereket, így menesztve lett posztjáról. A malom már az 1950-es évek végén nem működött, az épületeket raktárnak használták.

Az 1950-es évek végén a falu számára is fontos esemény helyszíne volt a malom. Jókai Mór: A szegény gazdagok című művének harmadik, és egyben első színes filmváltozatát itt is forgatták. A malomároknál található zúgónál alakították ki a pénzverdét.

A forgatás során olyan neves színészek jártak a községben, mint Bara Margit, Benkő Gyula, Kerencsey Marianne.⁶

A jelenetekhez szükséges statisztákat, főleg huszárokat a faluból toborzott legények alakították. Kovács J.né N. I. így emlékezik vissza: „1959. június 4.én született a fiam, és júliusban voltak itt filmezni a színészek és én letoltam a fiamat mélykocsiba, ott néztük a színészeket: Bara Margit, meg nem tudom, férfi színészek kik voltak, csak a Bara Margitra emlékszem...Kissék is laktak ott a malomba, akkor hoztak Diópusztáról lovakat, eztán huszárok voltak, Kiss bácsi is beöltözött huszárnak. Akkor is már ilyen izés volt a malom (nem volt karban tartva), ott, ahol zuhogott le a víz aztán ott lent, ahogy a nagyhíd volt, még azt hiszem meg van ott, azon itt lent, ott állt a Bara Margit, meg nem tudom, az a férfi színész ki vót, oda bementek, aztán ahogy zuhogott le a víz a keréknél, ott vót zsilip, le köllött tólni a zsilipet, le vót tova, akkor és ahogy folyott a víz, amikor vége lett a betonnak, eztán ott lejjebb megint beton vót, de az első beton alatt ott vót luk, és ott be lehetett menni, barlangszerűség vót. És ott vót valamelyik színész, az fölhúzta a zsilipet, megindult a sok víz, ezek meg gyorsan beugrottak oda a barlangba, ezt vették föl filmre, ezt megismételték ám többször! Annyi néző volt ott, hogy nagyon! Sokan voltak!”

Nemcsak ilyen különleges alkalmakkor, hanem a mindennapokban is meghatározó szerepe volt a malomnak. Nagyon fontos információs központként működött, hiszen amíg a gazdák, legények az őrletésre, sorukra vártak alkalmuk nyílt megbeszélni a világ és a falu dolgait. Már korábban szó esett a kenderázatásról, aminek a környéken híres helyszíne a meleg vizű Fényes-patak volt. A kenderáztatás szintén társas munka „négy karó közé rakták a kendert, kb egy hétig ázott, majd kimosták a folyón, megszáritották, törték, majd fonták,

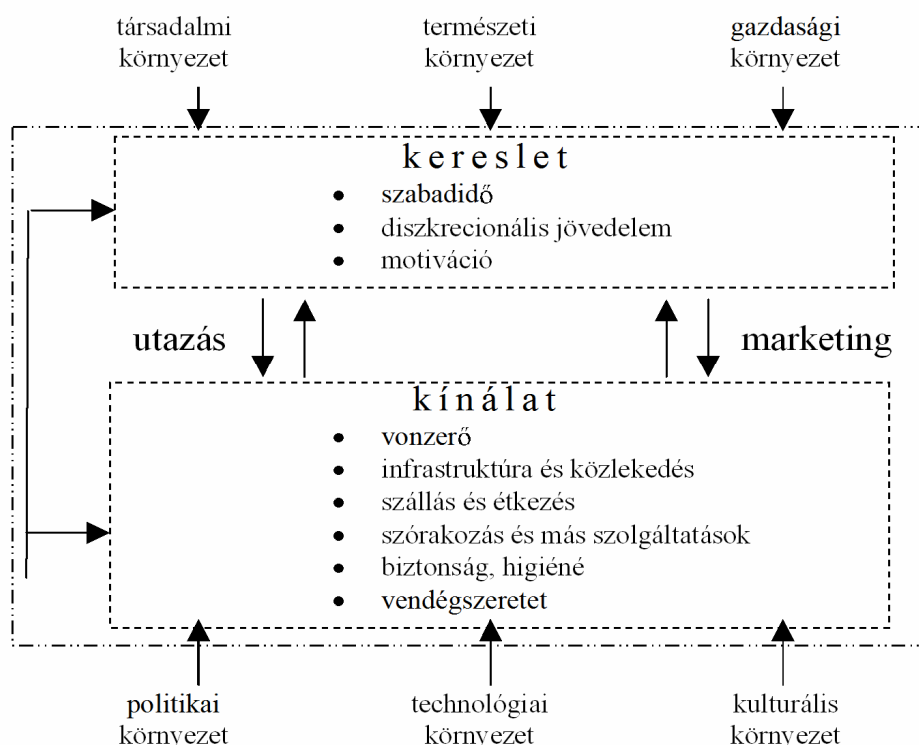
⁶A Szegény gazdagok című film megtekinthető: http://www.youtube.com/watch?v=L6aml_NEbf8 (2014.04.12.)

szőtték, ruhát, parasztagtyát, inget, törölközőt, szakajtóruhát készítettek belőle.” A folyóvíz lágy és tiszta volt, ezért a falubeliek sokszor a mosást is itt végezték el: otthon hamus lúgba beáztatták a ruhát, majd levitték a folyóra, ahol mángorlófával megveregették, meghajtogatták, öblögették és szappanozták. A ruhák mellett disznóvágáskor a beleket is itt mosták, hiszen csak nagyon ritkán fagyott be a víz. Állatok itatójaként és a gyerekek, fiatalok fürdőhelyeként is funkcionált a patak.

A karbantartás hiánya miatt az épületek szinte teljesen elromosodtak, amikor 2000-ben Bán Gellért és családja megvette a Naszályi Önkormányzattól. A család célja, hogy a romjaiban álló malomkomplexumot felújítsa a műemlékvédelemnek megfelelően, illetve úgy tudja hasznosítani, hogy kulturális értéke és jelentősége is megmaradjon. Az első két évben a malom került felújításra, mivel az épület állapota ezt sürgetővé tette. Körülbelül 2001-től került sor a magtár, gazdasági udvar, molnárház és a téglahíd renoválására. Ezek az épületek a felújítás során kapták meg a műemléki védeltséget. Ezekkel párhuzamban folyt a vizek tisztítása, a mederkotrás és malomárok kialakítása, a vízikérék restaurálása. A malomtó 2005 táján lett kialakítva, azóta a park is megszépült, a patakon több fahíd vezet keresztül, kilátó és játszótér is készült.

4. A naszályi vízimalom kulturális turisztikai lehetőségei

Lengyel Márton a turizmus rendszerét a 2. sz. ábra alapján képzei el. (Lengyel 2004.) A kereslet és a kínálat oldal összefügg egymással, kölcsönösen meghatározó viszonyban vannak. Elemzésem során a kínálati oldal 6 pontjának egyes részeit szeretném számba venni a naszályi vízimalom esetében. A malom még nem nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt, de sokféle, színes tervet, ötletet, gondolatot és lehetőséget rejt magában.

2. ábra: A turizmus rendszere
Forrás: Lengyel 2004. 103. o.

4.1. Infrastruktúra és közlekedés:

Naszály falu Tata és Komárom vonzáskörzetében található, ami nemcsak a helyiek munkalehetőségét, tanulmányait határozza meg, hanem a malom turisztikai lehetőségeire is kihatással van. A falu megközelítési lehetőségei jónak mondhatóak: a legegyszerűbb autóval akár Tata, akár Komárom felől. Az autóbusz járatok hétköznapi Tata irányából sűrűbben járnak, míg Komárom felől átszállással és ritkábban járnak buszok. A vasúti közlekedés egyik

fő vonala, a Budapest-Hegyeshalom viszonylattal Tata és Komárom városokig oldható meg az utazás, onnan pedig helyközi buszjáratok segítségével lehet eljutni Naszályra. A kerékpáros közlekedésre jelenleg nincsen biztonságos lehetőség, de egy Tatát és Naszályt, vagy akár Komáromot összekötő bicikliút a Fényes patak és a Ferencmajori tavak mentén nemcsak a közlekedés szempontjából lenne hasznos, hanem egyfajta kerékpáros turizmus kiépítésére is lehetőséget adna. Tata és Komárom viszonylatában a Ferenc-majori tavak természeti látnivalói mellett a kerékpárútra fel lehetne fűzni a Billegpusztai kúriát és a Naszályi vízimalmot, mint turisztikai attrakciót.

4.2. Szállás és étkezés:

A Malomliget egyik profilját a vendéglátás fogja adni, ennek megfelelően történtek már a 2000-es évektől a felújítások. A molnár- és cselédházak új funkciójukban apartmanként fognak üzemelni. A lakrészek felszereltsége a modern elvárásoknak megfelelnek: a szoba mellé vizesblokk is tartozik, a berendezésük ízlésesen egyszerű, a műemléki épület hangulatához illő. Az apartmanok mellett már berendezésre került két korhű szoba, ami a 20. század eleji falusi életet tükrözi. Ezekben a helyiségekben a felújított régi bútorok nemcsak a dekorációt képezik, hanem használatra is kerülnek. Az apartmanok és korhű szobák úgy kerültek kialakításra, hogy nemcsak családok, kisebb baráti társaságok számára adjon szálláslehetőséget, hanem akár többnapos osztálykirándulások színhelyéül is szolgálhasson.

A korhű szobák kialakítására egy malomépületben nagyon szép példa a pápai Edvy Malom Fogadó Barokk Udvarház. Itt a standard fenyőbútoros szobák mellett 4 különböző fajta superior szobát is kialakítottak. Az antik tisztaszoba 1870 körüli bútorzata a falusi viszonyokat tükrözi, a Bécsi Barokk szoba bútorzata az 1850-es években keletkezett, a Szent-Márton Biedermeier jellegű polgári szoba bútorzata az 1912-es években készült, ahol az Edvy család hagyatéka került felújításra. Időben a legrégebbi kort megidéző szoba a Mátyás király lovag szoba, ami berendezésében az egyszerűsége törekszik, a lovagi eszményt közvetítve.⁷ A wellsi Burcott malom egy különleges ötvözete a turizmusnak és a gazdaságnak. Az 1800-as években épült gabonaórló malom ma is dolgozik a közel 150 éves berendezéssel. A működő malom megtekinthető, mint turisztikai attrakció, és az elkészült lisztet tovább értékesítik. A malom épületeiben emellett panziót alakítottak ki, leginkább a több gyermekes családok igényeinek megfelelően.⁸ Egy másik angliai példa Yorkshire-ből a Low Mill Vendégház, ami

⁷ Bővebb információ a hivatalos honlapon: <http://www.edvymalom.hu/> (2014. 04. 09.)

⁸ Bővebb információ a hivatalos honlapon: <http://www.burcottmill.com/> (2014. 04. 03.)

egy 18. század végén épült vízimalom épületét újíttotta fel és úgy rendezte be, hogy megőrizze régies hangulatát. Konkrétan a faszerkezetek, ajtók, megmaradt őrlőberendezések és a kőfalak mellett harmonikusan megfér a modern tapéta, ágy és más berendezési tárgyak. A vendégház úgy gondolom, hogy kitűnően ötvözi a luxust és a régiséget, bár a malom kulturális életének bemutatására az építészeti stíluson túl nem törekszik.⁹

Az étkezésre a malomépületen belül elkülönített részben egy konyha és étkező kialakítása van folyamatban, ahol a modern menüsor mellett a hagyományos, falusi ételek is megjelenének. A molnárcsusza, amely túróval és tepertővel a molnárok kedvence volt és a halételek kifejezetten a vízimalmokhoz és molnärmesterséghez kötődő jellegzetességek. A malomépület alagsorában egy pince került berendezésre régi hordókkal és pince hangulatot idéző tárgyakkal, préssel, lopóval. Ez a helység alkalmas egy ebéd elfogyasztására, vagy kisebb csoportos összejövetelre, de leginkább borkóstolók szervezésére. A falu a Neszmélyi borvidék közelében található, így a helyi borok bemutatása, ismertetése történne egy-egy borkóstoló alkalmával.

4.3. Programok és más szolgáltatások:

Az utazás és turizmus egyik fő mozgatórugója az élmények keresése. A naszályi vízimalom és malomliget több korosztály, és különböző érdeklődésű embereknek nyújtana színes és élménydús programokat. A megfelelő célcsoport kiválasztása még várat magára, de az ötletek és tervek sokféleség fontos egy turisztikai létesítmény számára, hiszen ahogyan Lengyel Márton is fogalmazott a turisztikai termékek idővel megöregszenek és kimennek a divatból, így szükséges bizonyos időnként frissíteni és újítani a kínálati palettát az érdeklődés fenntartása végett. (Lengyel M. 131.o.)

4.3.1. Kiállítás:

A kulturális értékek talán legelterjedtebb bemutatási módozata a kiállítás, ami egyszerre megőriz, szemléltet és továbbad, tanít. A malom történetéről, a múlt főbb eseményeiről készülő kiállítás „A naszályi malmot mindig megcsodáltuk, amikor arra jártunk” címet fogja viselni. A kiállítás a malomépületben kerülne megrendezésre. Célja a nemcsak helyi jelentőséggel bíró malom történetének bemutatása, a látogatók megismertetése

⁹ Bővebb információ a hivatalos honlapon: <http://www.lowmillguesthouse.co.uk/> (2014. 04. 01.)

a malomiparral, a malom működésével, mindezt nemcsak egy kiállítás, de interaktív feladatok segítségével. A tárlat egyszerre szeretne tanítani és szórakoztatni, az egész családnak élményt nyújtani. A vízimalom jelentősége talán a helyiek és a környéken élők számára elsődleges, így a tárlat egyrészt nekik szólna, kiemelve azt a korosztályt, akinek személyes élményei is vannak. Másrészt a Malomliget további fejlesztéséhez kapcsolódóan családoknak és iskolás csoportoknak kíván foglalkozásokat biztosítani ebben a kulturális és természeti környezetben. A kiállítás jobb irányba indulna, ahol először egy általános képet mutatnánk be a malmokról egészen a kezdetektől, a különféle lehetőségeken keresztül. Ezek elsősorban plakátokon jelennének meg, kiegészítve makettekkel a szemléltetés kedvéért. A következő nagyobb tematikus egység az őrlés folyamata és a malom felépítése illusztrációkon keresztül. Itt a modern technika segítségével interaktív táblákon, feladatokon keresztül ismerkedhetnének a látogatók a technikai háttérrel, ami mellett természetesen a tárgyi emlékek is megjelennének. A következő tematikus egység már a naszályi vízimalomról szólna, ahol a történet és írásos források megtekintése mellett a tárgyi emlékek, fotók kerülnének kiállításra. A terem közepén 2 mozgatható paraván közül az egyikben a malom felújításának munkálatait mutatnánk be, egy „ilyen volt és ilyen lett” fotósorozaton, a másik táblán pedig interaktív kirakó játék szórakoztatna kicsiket és nagyokat egyaránt. (A kiállítás forgatókönyvterve a 4. sz. mellékletben tekinthető meg.) A kiállítás úgy valósulna meg, hogy a malomépület nemcsak kiállítótérként funkcionáljon, hanem más programok színhelye is lehessen. Emiatt terveztem úgy a kiállítást, hogy a tárgyak és plakátok a falak mentén legyenek, illetve a 2 mobil paraván könnyen mozgatható legyen. Ehhez hasonló módszerrel mutatja be az Edvy Malom malomipari gyűjteményét, egy másik teremben pedig a falusi élethez kapcsolódó tárgyi anyagot. Mindkét helyiségben a kiállítás mellett rendezvényeket is szoktak szervezni, akár lakodalom színhelyül is szolgálhat. (<http://www.edvymalom.hu/hu/malomipari-gyujtemeny-es-kiallitas> 2014.04.11.) A malomhoz kapcsolódóan a Bán család tulajdonába került egy kovácmester teljes felszerelése ép, restaurált állapotban. Ennek a gyűjteménynek még nincsen konkrét helye, illetve funkciója. A kovács mesterség ezen gyűjteménye továbbgondolásra készítő, hiszen kiegészítő gyűjtéssel akár több, a molnárokhoz is kapcsolódó (például ács) mester szerszámkészlete is bemutatásra kerülhetne.

4.3.2. Gyermekprogramok:

A Malomliget kialakításában a család- és gyermek centrikusság fontos szerepet tölt be, nemcsak a szállások lehetőségeiben, de a programok tervezésében is. A hely kifejezetten alkalmas egy vagy többnapos osztálykirándulások szervezésére, különböző korosztályok

számára. A kiállítás, mint a malom és molnárság passzív bemutató egysége egyben múzeumpedagógiai foglalkozások színteréül is szolgálhat. A programok korosztályonként, óvoda, alsó-, felső tagozat és gimnáziumi csoportokra készülnek. Az alsó tagozatos diákok az egyéni feladatok mellett a csoportban dolgozást igénylő játékokat is kapnának. A malomban zajló szituációk játékos feldolgozásával egy korábbi világba csöppenhetnek bele. Nemcsak ennél a korosztálynál tartom fontosnak, hogy a néphagyomány elemeivel is ismerkedjenek a fiatalok, hiszen a malom téma rengeteg versikében, találós kérdésben, énekben jelenik meg. A múzeumpedagógiai ismertetést színesebbé teheti egy-egy bemutató vagy filmrészlet vetítése. A foglalkozások fontos része, hogy a gyermek alkotó készségeit is használni tudja, az alkotás olyan módon történjen, hogy ne csak az élményt, hanem tárgyi emléket is tudjon hazavinni. (Az alsó tagozatos múzeumpedagógiai program részletes kidolgozását lásd az 5. sz. mellékletben.)

A múzeumpedagógia mellett az egyedülálló park biológia és környezet órák kiegészítő tanulmányainak lehet forrása. A szomszédos Ferenc-majori tavak élővilága mellett a Malomligetben egy lápos-mocsaras, illetve patak menti élővilág bemutatására alkalmas tanösvényt alakítottak ki. A parkon keresztül folyó kacskaringós patakon több híd vezet át, ami mellett az őshonos növényeket figyelhetnek meg a gyermekek. A természetes flóra mellett a haszonnövények bemutatására egy fűszernövényes kertet hoztak létre. Itt nemcsak magát a növényt ismerhetik meg, hanem annak hasznosítási lehetőségeit is. Az alternatív gyógyászat divatjához hozzátartozik a néphagyományból ismert gyógynövények és fűszernövények egyre gyakoribb házi használata. A növények gondozás, az elvégzett munka gyümölcse, akár szó szerinti látványa a személyiségfejlődésben és nevelésben is pozitív hatást gyakorol a gyermekre. Egy tan veteményes létrehozásával, a Malomligetbe érkező gyerekek és gyerekcsoportok a növényvilág megismerése mellett önmaguk is kipróbálhatják milyen gazdálkodni. Az őshonos növényvilág újrateremtését és bemutatását az Orfűi Vízialom és Malommúzeum is célja közé tűzte ki. Itt sokkal nagyobb birtok tartozik a malomhoz, ahova rengeteg gyümölcsfát ültettek, törekedve a régi, honos fajták kiválasztására. A malomhoz tartozik egy tanösvény, ami a malmot tápláló patak forrásához, a Vízfő-forráshoz vezet, közben különféle állomásokon a hely természeti értékeivel ismerkedhet meg a kiránduló.¹⁰

Naszályon nemcsak a növényvilág, hanem az állatvilág is érdemes a bemutatásra. A molnárok egyik kiegészítő keresete volt a hal árusítás, mivel a malomárókban könnyen

¹⁰ Az Orfűi Vízialomról és program kínálatáról bővebben: <http://www.orfuvizimalom.hu/> (2014.04.03.)

hozzájutottak. Ehhez kapcsolódóan már elkészültek a különféle halfajtákat bemutató tablók, rajzok. A vizes élőhelyek, mint a közeli Ferencmajori-tavak sok madarat vonzanak. A parkban épített kilátóról remekül rálátni a tavakra, egy megfigyelő állás kialakításával és távcsővel madármegfigyeléseket is lehetne szervezni. A kilátó mellett fából készült játszótér is várja a gyerekeket. A megfigyelések mellett lehetőség van a hagyományos állattartás bemutatására is. Egy kisebb állatfarm létrehozása, ahol megismerkedhetnek a házi állatokkal és gondozásukkal nagy élményt jelent a gyermekeknek és a városi fiataloknak. Ezzel egyidejűleg a lovas turizmushoz való kapcsolódás ötlete is felmerült, hiszen ennek nagy hagyománya van Tatán is. A hely és a lehetőség adott egy kisebb lovarda üzemeltetéséhez, a tereplovagláshoz kifejezetten alkalmas a környék és úgy gondolom, hogy ez az attrakció erős keresleti oldallal bírna. A programok tervezésében nem szabad elfeledkezni az étkezésről, a korábban írt vendéglátói egység, ebédlő mellett kialakított tűzrakó helyen szalonasüítésre, grillezésre vagy bográcsolásra is lehetőség van. Emellett készülöben van egy kültéri kemence terve, ahol a kenyér és más pék termékek sütését ismerhetik és próbálhatják ki a vendégek.

4.3.3. Rendezvényszervezés:

A turizmus egyik dinamikusan fejlődő ágazata a rendezvényturizmus, ami alkalmi attrakciókat kínál a résztvevők számára. A rendezvényeket különféle módokon csoportosíthatjuk, nagyságuk, publicitásuk és akár témájuk szerint is.

A Malomliget alkalmas kisebb és nagyobb csoportok fogadására is. Az osztálykirándulásokról már esett szó a gyerekprogramok kapcsán, de szabadtéri eseményre akár több száz főt is képes befogadni. A gyermekprogramok felhasználásával és új ötletekkel kiváló táborokat lehetne tartani, hiszen a helyszín, szállás és étkezés adott, a programoknak pedig széles skálája megvalósítható. A néphagyomány és kulturális örökség ápolását középpontba helyezve a helyi értékek megismerésére, kézműves foglalkozásokra nagy hangsúlyt fektető tábor lenne a legideálisabb. A naszályi Látó-hegyen élő Molnárné Tamás Anetta fazeka, a népi iparművész jelenlétével és foglalkozásaival a fazekasok számára kiemelt településsé tette Naszályt, hiszen idén rendezték meg az V. Országos Fazekas Mester Találkozót.¹¹ A fesztiválnak a Művelődési Ház adott otthont, de azt hiszem a népművészeti alkotások egy malomépületbe jobban illenek. A malomépület funkciói között az ebédlő és kiállítás mellett előadóterem is megjelenhet. A terem alkalmas konferenciák, előadások tartására, de kitűnő akusztikájából adódóan koncertek vagy hangversenyek szervezésére is

¹¹ A programról bővebben: http://www.amka.hu/cikkek/hirek_-felhivasok/v.-orszagos-fazekas-mester-talalkozo.html (2014.04.12.)

megfelelő. A malomépületen kívül a gazdasági udvar magtárából kifejezetten előadótermet alakítottak ki. A körülbelül 100-150 fő befogadására alkalmas teremben a technikai háttér is adott, projektor és hangfalak segítik az előadók munkáját. Ezt a termet bármilyen más összejövétel, közösségi találkozó hasznosítani tudja. Táborok szervezése esetén a közös programok, foglalkozások színhelyéül szolgálhat.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy esküvő és lakodalom rendezésére is alkalmas helyszín. A már említett termekben a vacsora, étkezés és a táncos mulatság könnyen lebonyolítható. A berendezési tárgyak már maguk egyfajta régies hangulatot árasztanak, de a park és a malom önmagában is különleges helyszín. A helyszín mellett a szállás lehetőség is adott, illetve a további helységeken gyerekmegőrzőt és más programokat is ki lehet alakítani. A Malomliget gyönyörű épületeivel és parkjával esküvői és más fotózásokhoz kiváló helyszín az év bármely szakában.

4.4. Tematikus utak lehetősége

A tematikus utak egy téma köré felfűzött attrakciók meglátogatását jelenti. Ez lehet, helyi, kistérségi, regionális, országos vagy nemzetközi, a témától is függően más-más megközelítési és bejárési lehetőségekkel. Tata a vizek és a malmok városa, ahol Körmendi Géza gyűjtései alapján az Eszterházy birtokhoz tartozó uradalmakkal együtt 35 vízimalom működött. Ezekből nem maradt meg mindegyik, de Tata szép számú malommal büszkélkedhet. Ezek és akár hozzá kapcsolva a Naszályi malom meglátogatásával egy malomtúra alakítható ki. A tатаi vízimalmok közül több felújítása kezdődött el a közelmúltban és fog elkezdődni, de jelen pillanatban egyik se rendelkezik olyan kulturális bemutatóval, mint Naszály. A tатаi malmok épületeikben lettek felújítva, illetve állagmegőrzésen estek át, de kiállítás, vagy más kulturális funkciót egyelőre egyik sem kapott, de ennek pótlására már elkészültek a tervek a Jenő malom felújításáról. A tematikus út tатаi része gyalogszerrel könnyen bejárható, ellenben Naszályra csak gépkocsival vagy tömegközlekedéssel lehet eljutni, illetve a kerékpárút létesítése ebben az esetben is hasznos lenne. A tematikus út felépítésénél a Malomliget minden esetben kezdő vagy záró állomásként szerepelne a bejárhatóság szempontja véget, illetve szálláshelyként is ez a forma lenne logikus.

4.5. A vonzáskörzet

Naszály vonzáskörzetében több turisztikai nevezetesség, látnivaló és attrakció is található. A 11 kilométerre fekvő Tata, a vizek városa talán a legnépszerűbb gyönyörű környezetével, városképével és fesztiváljaival. A tatai vár, az Öreg-tó, az Angol park a Cseke-tóval már önmagában turisztikai látványosság. Tavasztól ősziig egy ilyen környezetben rengeteg program és fesztivál várja az ide látogatókat. Az országsszerte legismertebb a Víz, Zene, Virág fesztivál június utolsó hétvégéjén, ahol kirakodó vásárral, színes gyermek és felnőtt programokkal, előadásokkal és koncertekkel várják a családokat.¹² Ugyan ebben a hónapban kerül megrendezésre a Tatai Sokadalom, amely fesztivál a népi kultúra őrzőjeként mutatja be magát.¹³ Az Angol parkban megrendezésre kerülő családi hétvége a néphagyomány ápolása jegyében rendezi meg kirakodó vásárát, hagyományőrző és bemutatkozó előadások alkalmából országosan ismert művészek mellett nagy hangsúlyt fektetnek a helyi óvodák, iskolák és művészeti csoportok bemutatkozására és határon túli magyar vendégek fogadására. Időben ezeket megelőzve május végén az 1597-es tatai várostromra emlékező törökkori történelmi fesztivál kerül megrendezésre Tatai Patara néven.¹⁴ A Patara elnevezés a petárdából ered, mivel az országban először itt használták, és ennek segítségével – bár csak rövid időre - sikerült visszafoglalni a várat. A fesztivál alaphangulatát a magyarországi és nemzetközi törökkort idéző hagyományőrző egyesületek adják, a korhű ruhákkal és viselkedéssel vonzó családi programmá teszik a fesztivált. A komolyzenét kedvelők számára érdemes ellátogatni az augusztusi Barokk Fesztiválra, aminek keretében nemcsak koncertek és előadások hallgathatóak különböző helyszíneken, hanem egy nemzetközi mesterkurzus résztvevőivel is megismerkedhetnek. A fesztiválokon kívül gazdag kulturális programokat kínál Tata a fiatalabb és idősebb korosztály számára is. A sportolni vágyók részére az Olimpiai Edzőtábor nyújt lehetőséget, a nyári melegben pedig a Fényes fürdő várja az érdeklődőket.

Tata szomszédságában a kikapcsolódni és pihenni vágyókat a neszmeélyi Hilltop Borhotel és Étterem várja, ahol a wellness szolgáltatások mellett a borkultúra és borturizmus kap nagy hangsúlyt. Az ide látogatók megismerkedhetnek a borászat rejtelseivel és a híres neszmeélyi borokkal.¹⁵

¹² <http://vizzenevirag.hu/> (2014.03.12.)

¹³ <http://www.tataisokadalom.hu/> (2014.04.12.)

¹⁴ <http://zo-fi.hu/tataipatara/index.php> (2014.03.20.)

¹⁵ <http://www.hilltop.hu/hu/> (2014.04.12.)

A Naszálytól 15 kilométerre található Komárom gyógyfürdőjéről és erődrendszeréről híres. A Komáromi Gyógyfürdő egyidejűleg kínál kulturált fürdőzési, szabadidő eltöltési, egészség megőrzési és gyógyulási lehetőséget nyugdíjasoknak, középkorúaknak, fiataloknak és gyermekeknek egyaránt.¹⁶ A mai Komárom területe már a rómaiak idején fontos stratégiai, gazdasági és kulturális központ volt Brigetio néven. Már ekkor kiemelkedő katonai és védelmi szerepe volt, ami a történelem során nem csökkent. A mai erődrendszer a 19. században került megépítésre. A legismertebb a Monostori Erőd, ahol gyermek és felnőtt programok várják a látogatókat. A legnagyobb élményt az erődútúra jelenti, amikor zseblámpával - természetesen vezetővel – kell bejárni az alagútrendszert. Emellett számos interaktív programmal, kiállítással, múzeumpedagógiai programmal és fesztivállal készülnek. Az erőd által szervezett programok mellett bérleti lehetőséget biztosít rendezvények számára. A termál mellett Komárom legfőbb látnivalója az erdő, hiszen az országban egyedülálló módon maradt meg ez az erődrendszer látogatható állapotban.¹⁷

A naszályi vízimalom kulturális turisztikai lehetőségeinek tárháza szinte kimeríthetetlen, nagyon sok lehetőséget rejt magában csak a megfelelő személyi háttérrel és alkalmat kell megtalálni hozzá. A malom turisztikai üzembe helyezése még várat magára és egyelőre megjósolhatatlan ez az időpont. Az általam felsorolt lehetőségek természetesen nem valósíthatóak meg egyszerre, de ahogyan minden turisztikai létesítménynek, úgy a Malomligetnek is bizonyos periódusonként meg kell újulnia. Ennek több oka is van, egyrészt a turisztikai termékek idővel megöregszenek és kimennek a divatból (*Lengyel 2004. 131.*), másrészt pedig a turistákért való verseny, ami az egyediségre való törekvést, kuriozitások, új ötletek kialakítását is inspirálja. A malom tulajdonosainak még nem sikerült eldönteniük, hogy milyen arculattal indítsanak, amihez egy olyan kutatásra lenne szükség, ami egyfajta érdeklődést és hajlandóságot vizsgál, elsősorban regionális nagyságban.

¹⁶ <http://www.komthermal.hu/> (2014.04.12.)

¹⁷ <http://www.fort-monostor.hu/> (2014.04.12.)

5. Befejezés

Az épített kulturális örökségek pótolhatatlanok, ezért megóvásuk, megfelelő kezelésük és működtetésük nagyon fontos feladat. Munkámban a naszályi vízimalom példáján keresztül mutattam be mennyi lehetőség rejtőzik egy épített örökség turisztikai hasznosításában. A vízimalom jelenleg még nem üzemel, de ahogyan Lengyel Márton is kiemeli, a turisztikai attrakciók kialakítása előtt célszerű egy vonzerőleltár megalkotása, ami mind a természetes, mind az ember alkotta, a helyi, regionális és univerzális attrakciókat számba veszi (*Lengyel 2004. 134.*) A naszályi vízimalom magántulajdonba kerülés után műemléki felújításának köszönhetően ma kitűnő állapotban van. A kulturális örökségek turisztikai menedzselése *„nemcsak a múlt megőrzését, hanem a jövő tervezését is jelenti, az örökségek jobb megértését feltételezi, s maga után vonja a helyiek, a nemzet és a világ büszkeségét és empátiáját.”* (*Husz 2007.*)

A naszályi vízimalom múltjának feltárása elkezdődött az írott források és a kollektív emlékezet vizsgálatával. Kubina Lajosné munkája egy alap kiindulás volt számomra, amelyet saját levéltári és szakirodalmi kutatással egészítettem ki. A naszályi vízimalom a 17. századtól aktívan jelen van a falu életében, majd az Eszterházy család birtokába kerülve az uradalmi malmok sorában is kitűnik termelékenységével. Ennek oka a meleg vizű Fényes patak, ami lehetővé tette őrletést az év nagy részében, emellett a falusiak számára a mosás, fürdőzés és kenderáztatás helyszíne volt. Az malom történetében a 20. század dereka hoz törést, amikor üzemén kívül helyezik, és csak magtárnak használják, de már ekkor feltűnik kulturális értéke a Szegény gazdagok forgatásánál. A tatai malmok vonzáskörzetében és talán kicsit az árnyékában is kulturális és turisztikai értékét növeli a 2000-es évektől meginduló állagmegóvason túlmutató felújítás és a jövőbeni hasznosításra vonatkozó tervek. Múlt és jelen szorosan összekapcsolódik, hiszen a kulturális és természeti értékek megőrzésére törekvő turisztikai programok kialakításának alapját képezik. Dolgozatomban arra kerestem megoldásokat, lehetőségeket, hogy ez hogyan valósítható meg. A vendéglátás mellett a szórakozás lehetőségeit a kitűnő vonzáskörzeten túl helyi attrakciókkal szeretné biztosítani. A gyermek programok, iskolai és iskolán kívüli foglalkozások, öko- és lovas turizmus, rendezvényszervezés széles palettája kellő vonzerőt biztosítana.

A naszályi Malomliget a jövőben szép példája lehet a kulturális értékek, örökségek és a turizmus gyümölcsöző kapcsolatának.

6. Felhasznált irodalom

Balázs György (2003.): Merre forognak a malomkerekek IN.: Laczkovits Emőke: *Kéve. Ünneplő kötet* 113-122. o.

Balogh Kata, Bárdos István (1993. szerk.): *Komárom-Esztergom megye településtörténeti kalauza*. Komárom-Esztergom megyei Önkormányzata Pedagógiai Intézete, Tatabánya

Bél Mátyás (1989.): *Az újkori Magyarország földrajzi-történelmi ismertetése, Komárom vármegye*, Tatabánya

Bogdán István (1964.): Adalék a vízimalmaink műszaktörténetéhez. IN.: *Agrártörténeti Szemle* 1964. 6. évf. 3-4. sz. 426-436.

Dromard, Christian (1999.): A műemlékvédelem és a turizmus kapcsolata IN.: *Turizmus Bulletin* 1999/1
(http://neta.itthon.hu/site/upload/mtrt/Turizmus_Bulletin/99_03/reflektor_4.html)

Enyedi György (2005): A városok kulturális gazdasági IN.: Uő (szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága* 13-27. o., MTA Társadalomkutató Központ

Erdősi Péter (2000): A kulturális örökség meghatározásának kísérletei Magyarországon IN.: *Regio: kisebbség, politika, társadalom* 2000. (11.évf.) 4. sz. 26-44.o.
(<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00038/pdf/02.pdf>)

Fejős Zoltán (2003. szerk.): *Helye(in)k, tárgy(in)k, képe(in)k, A turizmus társadalomtudományos magyarázata*, Tanulmányok, Tabula Könyvek 5.

Fényes Elek (1994.): *Komárom vármegye leírása (1848)*, Kalligram Könyvkiadó Pozsony, Csallóközi kiskönyvtár

György Péter, Kiss Barbara, Monok István (2005.szerk.): *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*, Budapest

Horsa Istvánné (2009.): Komárom környéki malmok IN.: *Levelek. Tanulmányok a város múltjáról és jelenéről*. XV. Évf. 2. sz.

Horváth Attila (1999.): *Turizmus a kultúrában (kultúra a turizmusban)*, Magyar Művelődési Intézet

Husz Mária (2005.): A kulturális örökség társadalmi dimenziói, IN.: *Tudásmenedzsment VII. évf. 2. szám* 2006 október, 61-68. o.

Husz Mária (2005.): A kulturális örökségek turisztikai menedzselésének kérdései IN.: *Turizmus Bulletin* 2007/3 47-57.o.

(<http://neta.itthon.hu/szakmai-oldalak/turizmus-bulletin/3>)

Ila Bálint (1964.): A vízimalmok teljesítőképessége a 18. század végén IN.: *Agrártörténeti Szemle* 1964. 6. évf. 3-4. sz, 415-425.

Kabai Róbert (1999.) Falusi turizmus és tájvédelem IN.: *Turizmus Bulletin* 2001/4 21-24. o.
(http://neta.itthon.hu/site/upload/mtrt/Turizmus_Bulletin/01_12/Sz4.htm)

Kecskés László (1975.): Komáromi vízimolnárok IN.: *Új Forrás Komárom megyei Antológia* 1975. 2. sz. 51-58.

Körmendi Géza (1986): *Komárom megye helységneveinek rendszere*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest

Körmendi Géza (1996) Népi táplálkozás a komáromi és tatai járás községeiben IN.: U:ő. szerk.: *Paraszti élet a Duna két partján III.*

Körmendi Géza (1997): A Komárom-Esztergom megyei monográfiák; IN.: Ifj. Gyüsi László (szerk.): *Helyismereti Könyvtárosok III. Országos Tanácskozása Tata, 1996. Július 17-19.*

Körmendi Géza (1999.): *Paraszti élet a Duna két partján IV.*, Tata

Körmendi Géza (2005.): *Tata a vizek és a malmok városa*, Argumentum Kiadó

Kubina Lajosné (1991.): A Naszályi malom története 1639-től 1890-ig. IN.: *Komárom-Esztergom megyei Honismereti Füzet 1989-1990*, 46-50. old., Tatabánya

Lánczos Zoltán (1978.): *Adalékok az Esterházyak és Tata történetéhez*, Budapest, kézirat

Lengyel Márton (2004.): *A turizmus általános elmélete*

Michalkó Gábor, Rátz Tamara (2005. szerk.): A kulturális turizmus élmény-gazdaságtani szempontjai IN.: Enyedi György (szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága* 123-141. o.

Nyulásziné Staub Éva (2011.): *Magyarország címerkönyve*

Ortutay András (1983): Naszály története, IN: *Tata baráti körének tájékoztatója V.*

Osváth Andor (1938. szerk.): *Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék multja és jelene*

Pongrácz Pál (1967.): *Régi malomépítészet*, Budapest Műszaki Könyvkiadó

Puczkó László, Rátz Tamara (2005.): *A turizmus hatásai*, Aula Kiadó Budapest

Puczkó László, Rátz Tamara (2011. szerk.): *Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszerei*. Akadémiai Kiadó Budapest

Sonkoly Gábor, Erdősi Péter (2004.): *A kulturális örökség*. L'Harmattan Kiadó, Atelier Füzetek, Budapest

Sonkoly Gábor: A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei IN.: *Regio: politika, kisebbség, társadalom 2000. (11.évf.) 4. sz. 45-66.o.* (<http://www.szellemiorokseg.hu/files/letoltesek/15.pdf>)

Szabó Tünde (2011.): Relationship between the effects of increasing the satisfaction of the visitors and development of cultural IN.: *Revista de Turism: Studii si Cercetari in Turism*, Vol 0, Iss 12 45-52 old (<http://revistadeturism.ro/index.php/rdt/article/view/59>)

Tímár Ágnes (1993.): *Szülőfalum egyháztörténete*. Naszály

Vajkai Zsófia (1981.) Malomtípusok és a molnár mesterség a XIX. századi Magyarországon I. IN.: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1978-80.* 351-371. old., Budapest

Vajkai Zsófia (1984.): Malomtípusok és a molnár mesterség a XIX. századi Magyarországon II. IN.: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1981-83.* 349-369. old., Budapest

Wehner Tibor (1974.): Tatai malmok IN.: *Új Forrás Komárom megyei Antológia 1974.* 3. sz. 138-141.

7. Levéltári források

Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár Budapest

- VI.5.1
 - o 15. doboz 324. Győri Kultúrmérnöki hivatal
 - o 19. doboz 460. Komárom-Esztergom vármegye közigazgatási bejárásai
 - o 33. doboz 708/6 Mikovinyi árok 1925-1948.
 - o 33. doboz 708/7 Réti malom és Fényes forrás 1947
 - o 39. doboz 806. Fényes patak 1951.

8. Kép- és ábra jegyzék

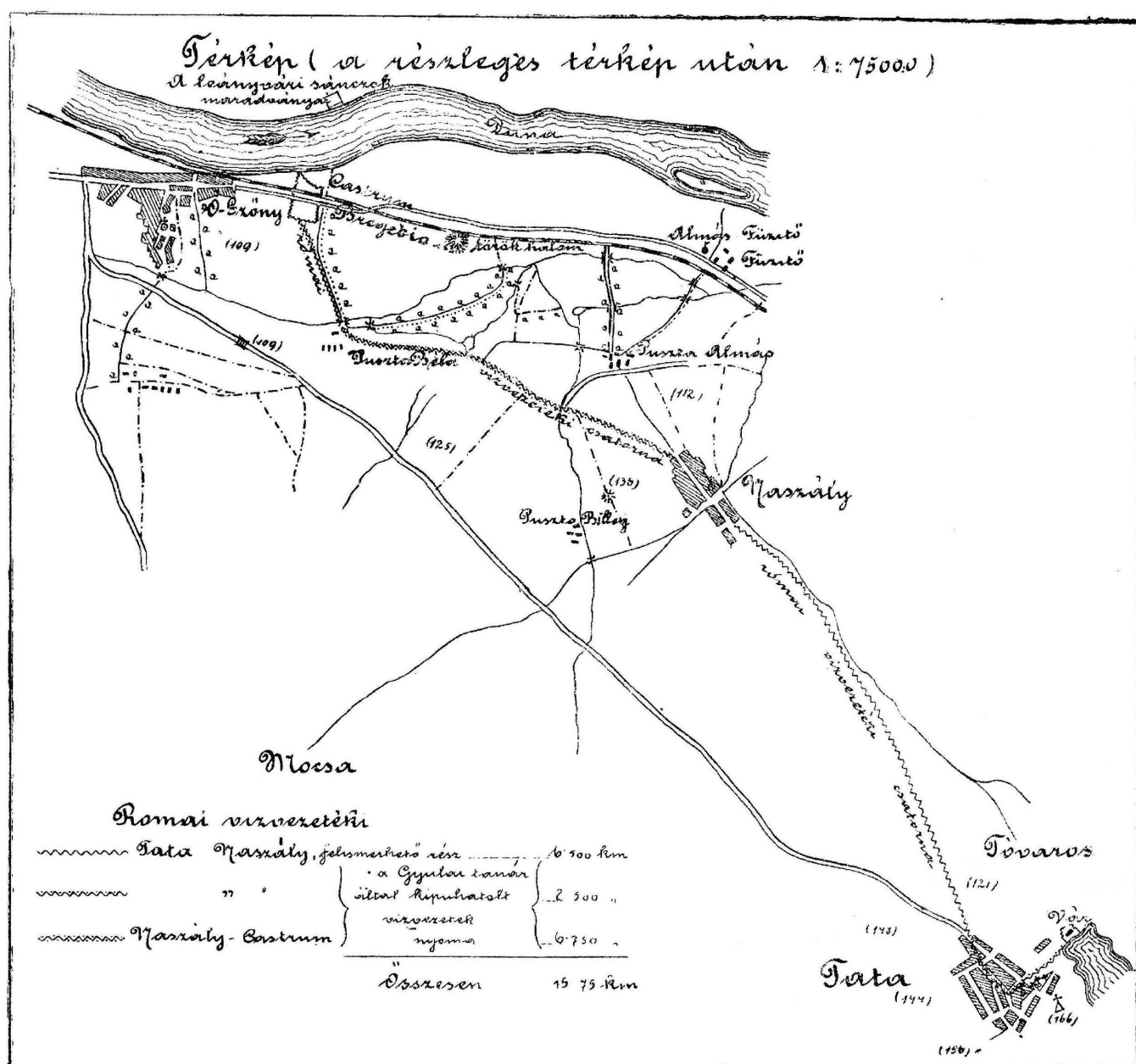
1. ábra: Komárom megye a XIV. században részlet
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Komarom_megye/Komarom_megye_telepulestorteneti/pages/kmtk_009_terkepek.htm (2014.04.12.)
2. ábra: A turizmus rendszere (Forrás: *Lengyel 2004.*)
1. kép: Szergény gazdagok
<http://www.filmkultura.hu/regi/2005/gallery/szegenyg.hu.html> (2014.04.12.)

9. Mellékletek:

1. sz. melléklet

KEM Levéltár IV-155.127.

Térkép részlet a római vízvezetékekről, amin jól látszik a Tóvárost és Naszályt összekötő vezetékek.

Kurth György és a győri Kulturmérnöki hivatal levelezése (részletek)

Naszály 1946. XI. 19. é.n.

Tekintetes.

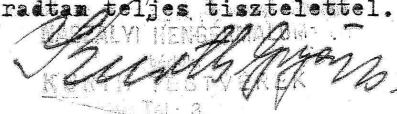
M. Kulturmérnöki hivatal.

GYÖR.

Felyő hó 18. án érkezett 866/1946. szám. levelükre tisztelettel értesitem, hogy rendelkezésére álok a hivatal főnök urnak csak minden esetre kérem a szives figyelembe vételüket, hogy a mi állomásunk álmásfűző és lehetőleg oda kérem az osztály tanácsos urat mert Komáromtól 16 km és ismét vissza Szönybe legalább 8 km és akkor a felület is végig mezni gyalog mert kecsival nem lehet és délután még az előljárással is tárgyalni szerettem egy rövid idő de nem akarek a ~~XXXXXX~~ tervbe bele szelni de meg fegem holnap érdeklődni a vonatok Győr és álmásfűző között közlekedésüket és ha lehet telefonon fegem a hivatali felhívni, hogy pontosan tudjak ~~XXXX~~ az idő rövidsége miatt Ha pedig másképp nem lehet jönni csak Komáromig úgy a kecsinat ~~XXX~~ az állomásra fegem küldeni de nem monem fixre ígérni, hogy 3/4 - 8 órára ott lesz e tekintettel, hogy még van sötétségbe kel ~~XXXXXX~~ indulnia a kecsisnak és nem igen szeretnek vállalkozni olyan korán a becai úton járni legfeljebb egy kicsit fog késni az állomás elé fog menni egy zöldre festet alföldi típusú kis paraszt kecsival.

A felyővel kapcsolatosan nem nyujtom a levelen majd itt személyesen az osztály tanácsos urnak kívánnom meg világítani a dolgot.

Maradtan teljes tisztelettel.

Győri m. kulturmérnöki hivatal
866/1946 szám.

Tárgy: Naszályi vizbajok orvoslása és malom vízhasználati kérdéseinek rendezése.

Tek.

Kurth György malombérelő urnak

Naszály.

Fenti tárgyban a hivatal rendezni szeretné a tatabi vízfolyás és Fényes patak melletti völgyelet vizbajait és ezzel kapcsolatban a malomszatórnák tisztogatási kérdéseit, mert a hivatal úgy látta, hogy a malomvízhasználatok engedélysei a jogokból csak hasznát huznak ugyyszólván minden ellenszolgáltatás nélkül, míg a terheket a malombérelőkre kívánják áthárítani.

Erre való tekintettel a hivatal főnöke a helyszínére ki szeretne utazni és megféri tek. Címet, hogy sziveskedjék mielőbb közölni, hogy vajjon 22.-i határidő megfelel-e és hogy helyszínére miképen ~~utazni~~ lehetne kijutni.

Tekintetes.

Kulturmérnöki Hivatalnak

G y ő r.

Alulírott Kurth György és Ferenc a nasszályi malom tulajdonosai arra kérem a T.hivatalt, szíveskedjék megállapítani, illetve véleményét nyilvánítani arra vonatkozólag, hogy az általam fenntartandó mederszakaszon a parti birtokon nőtt és annak idején általam ültetett fák kinek a tulajdona. Ugyanis a parti birtokosok minden megkérdés nélkül kivágják, mely cselekményükkel a part és meder állapotát tönkreteszik. Miután a mai helyzet jogviszonya rendezendő, feltétlenül szükségesnek tartom a kérdésnek előbbi tisztázását, mert azt a kérdést megnyugvással rendezni kell.

Bentiekre vonatkozó szíves értesítésüket várva

Nasszály, 1948. március 8.

vagyok teljes tisztelettel:

KURTH GYÖRGY
KURTH FERENC
Tul. S.

Györi kulturmérnöki hivatal

750/1947 szám.

Tárgy: Kun József és László naszályi lakosok kérelme öntözési vízhasználatuknak engedélyezése iránt.

Vonatkozási szám: 8029/1947 ai.

Melléklet: 1 drb.

Alispán urnak

Esterházy
Román

Fenti tárgyban a hivatal javasolja szíveskedjék az alábbi Véghatározatot kiadni.

Győr 1947 aug. hó 13.-án

min. tan.

a hivatal főnöke.

Fenti tárgyban Kun József és László naszályi lakosok, mintegy 2 hat. holdnyi terület vizhasználatára kérték a vizjogi engedélyt feltéve ha a vizhasználat alatt álló Fényes patakból való vízvétellel garavitációs vízvétellel akként, hogy a malomfej töltéstevébe egy vascsövet helyeznek el, melynek elzárása fadugóval történik.

Fenti tárgyban egyelőre mellőzve az 1885 XXIII. t.cz. VI. fejezetében leírt eljárást a györi kulturmérnöki hivatal 750/1947 számú előterjesztésére meg-hozom az alábbi Véghatározatot.

Véghatározat:

1. § a fent vizhasználatot ideiglenesen 1947 dec. hó 31.-én engedélyezem a következő feltételek mellett:
 - a. / Feltétel: megfelelő tervek alapján a vízjogi engedélyt feltéve ha a vizhasználat alatt a jövőben 1948 évben is élni kívánnak - az 1885 XXIII. t.cz. VI. fejezetében leírt eljárás alapján kérelmezni. Ellenkező esetben a vizhasználat nem érvényes.
 - b. / Csőfej elzárása - a csővel elzárható szilipfej szerelendő mely lakat kulcsa a község házában, vagy a lakosán őrizendő.
 - c. / az öntözés vasnap reggel 7 órától hétfő reggel 7 óráig tehát teljes 24. óráig gyakorlatilag amikor sem a malomtulajdonos sem a malombérlet Kurth György nem tehet oly intézkedést, mely meggátolná azt, hogy a csövek ne kapjanak vizet.
 - d. / az esetben ha a hétköznapi öntözésre kíván Kurth György nevezettek áttérni úgy állapodjanak meg a kártérítés módjára - feltéve ha ehhez a malom bérlet ragaszkodnak - Kurth Györggyel.

2. § Kérem a kulturmérnöki hivatalt, hogy az öntözésnek naszály községben való szélesebb elterjesztése érdekében a fennálló jogok tiszteletbentartása mellett lenne szíves kezdeményező lépéseket tenni és e célból tartson lehetőleg szeptember hónapban Naszályon egy széles körű propagatív értekezletet. Előzetesen azonban a későbbi jogsúrlódások elkerülésére érdeklődjön a malombérlet és tulajdosoknál, hogy a vízvétellel kapcsolatban milyen feltételekhez engedélyezték, mert a györi kulturmérnöki hivatal a földműv. min. ur rendeletileg utasította, hogy az öntözések elterjesztése érdekében már most terjessze elő javaslatait főképp a malom vízelvonása kérdésében.

miről 1. / a györi kulturmérnöki hivatalt 2. / Tatai járás főjegyzőjét 3. / grof Esterházy hitb. uradalom vagyongazdálkodóját 4. /

tefebbezéseket

~~1. erdennem nem lenne.~~

Megokolás: .

ra. *schistaceus* no place later today

14/10/2008

שני

8/10/1947 VIII - 1

ap. 14. 12.

or figure!

Tatai járás főjegyzőjétől.

Tata, Hazakas utca 1. Telefon: 7. Postafiók 19. sz.

1130/1948 sz.

Tárgy: Tatai és Mikoyényi Szent -János patakon fennálló vízhasználati engedély nélküli öntözések jogi helyzetének tisztázása és a medrek karban tartása.

Fenti tárgyban a jogállapotok és a jogbiztonság biztosítására 1948. március hó 19-én eljárást tartottam. Az eljárás során megállapítást nyert, hogy egyesek minden hatósági engedély nélkül, mesterséges úton öntöznek, sőt egyesek a malomfő töltésébe beépített csőtest révén. Ezenkívül a helyszíni eljárás alkalmával egyes malomvízhasználati engedélyesek azt kérték, hogy az általuk fenntartandó meder szakaszokon belül a fásítás és a fa használat jogára részükre legyen biztosítva. Mindezen körülmények kellő mérlegeléssel meghozom a győri állami kulturmérnöki hivatal 498/1948. számú előterjesztésére az alábbi

1 §.
Felszólítom és utasítom Moga Ferencet és társait, akik 4 kat. holdon, Petkov Márton, aki 12 kat. holdon, Avrenosev Márton aki 12 kat. holdon, Ivanov Márton, aki 8 kat. holdon, Kristoff Dömötört aki 8 kat. holdon, Tata község területén, Kun Lászlót és Józsefet akik 3 kat. holdon, Virág Sándort aki 600 négyzetöglön, Belkes Jánost, aki 6 kat. holdon, Maszaly község területén idegen érdekeket érintő öntözési vízhasználatot gyakorolnak minden hatósági engedély nélkül, hogy az 1885. évi 23 t.c. VI. fejezetének lefolytatásához szükséges és okleveles mérnök által készítendő műszaki tervet az 1885. évi 23.t.c. 161. §-a alapján kiállítandó kérvény kíséretében a győri m. Kulturmérnöki Hivatalhoz, de a vármegye alispánjához címezve mielőbb adják be. Az esetben ha a vízhasználati kérvényüket és terveket legkésőbb 1948. december hó 31-ig nem nyújtják be, és ennek megtörténetét nem hozzák tudomásomra, úgy a vízhasználat megszüntetését kell tudomásul vennem. Jogukban áll a vonatkozó tervek elkészítésére a győri m. Kulturmérnöki Hivatalt megkérni, mely esetben a szabályszerű vízvezetési költségeket nekik kell viselniük.

2 §.
Ami a vízhasználatokat illeti a következőket hozom az érintett érdekeltek tudomására:
A medrekben lévő, vagy a partszélien akár természetes úton kifolyó, akár mesterséges úton ültetett fák tulajdonjoga a meder tulajdonosé. Ha tehát a meder tulajdonjoga a malom vízhasználat engedélyeséé, úgy a fák tulajdonjogaival, mint magánbirtok használati jogával szabadon rendelkezik. Ellenben ha a meder a nagybirtok tartozékát képezi, úgy ennek tulajdonjoga a magyar államkincstár tulajdonát képezi és a fa használatért a magyar erdőfelügyelőséget kell esetenként megkérni. Az esetben pedig, ha a meder, mint hatósági rendelkezés alatt álló vízfolyás van a kataszterben nyilvántartva, úgy a mederben lévő fák ügyében - az erdők kezelésére érvényes jogszabályok betartásával - a hatóság szabadon rendelkezik.
Természetesen, ha a meder a parti birtokkal elválaszthatatlanul egy birtoktestben szerepel, úgy a mederben lévő fák a parti birtokosoknak, mint tulajdonosoknak a tulajdonát képezi és ezzel mindig szabadon rendelkezik, míg harmadik személynek kárt nem okoz.
Joggal elvárom, hogy a parti birtokosok semmi oly bányakérdést nem követnek el a vízhasználati engedélyesek kárára pl. fák kivágása esetén partomlás, kidöntött fakkal a mederben lévő víz elgátlása, gyökerekkel a föld behordása a mederbe - melyek a vízhasználati engedélyesek, de a vízfolyás fenntartására kötelezett erdekeltek érdekeit is érinti, vízrendőri kihágásnak tekinthető, melyek büntetőjogi és kártérítési kötelezettségek megállapítását is vonhatják maguk után.
A véghatározat ennel a kézbesítést követő naptól számított 15 napon belül Komárom-Esztergom vármegye alispánjához lehet fellebbezni.

A fellebbezést szóban vagy írásban hivatalonnal kell beadni.

Megokolrás:

Igy határoztam, mert minden idegen érdeket érintő vízhasználati jog gyakorlása az 1885. évi XXXIII. t. c. 6. fejezetében leírt eljárás alapján a vízjogi hatóságtól kérelmezendő, amely eljárás keretében tisztáztatni fog az öntözési vízhasználati jogának kötelezettsége.

2. §. a mai is érvényben lévő magánjogi és a vízjogi törvény 1 §.-ában kifejezésre juttatott törvényes intézkedésekben találja magyarázatát.

Erről értesitem: 1./ a győri m. Kulturmérnöki Hivatalt. 498/1948 számra hivatkozással, 2./ a m. Erdőfelügyelőséget-Tata, 3./ Tata, 4./ Naszály községek előljáróságait és általuk az 1 §-ban említett öntözési vízhasználókat körözésvvel mely célból, a véghatározatomat 5-5 példányban kiadom, 5./ Kurt György Naszály, 6./ Czégényi Gyula Réti malom tulajdonosa Tata, 7./ m. Állami Hal és Mad gazdasági Üzeme Tatai Üzemkezelőséget, 8./ Esterházy hitb. uradalom vagyongazdálkodását Tata, 9./ Hüttner László Tata és általuk egyéb ismert érintett érdekelteket. Tata, 1948 évi június hó 3.

Dr. Toronyi Henrik

járési jegyző.

Naszályi községi tanács VB

Fényes patak meder tisztogatása

38-2/951

Vízgazdálkodási Körzet

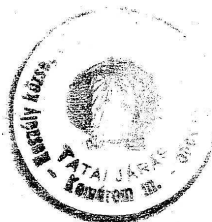
Győr.

A község határában levő Fényes patak medre a különféle vízi növényekkel teljesen be van nőve úgy, hogy a víz a mederben nem fér el és a legelőre, földekre folyik. A meder tisztántartásáról eddig a malom gondoskodott, de az államosítva lett - kérem a kitisztításról szíveskedjék rendelkezni. A meder már évek óta az ipsisztól takarítva nem lett és így teljesen feltöltődik.

Naszály 1951 márc.14

Pete Pál

vb. elnök
/Pete Pál/

Naszályi Állami Malom
Naszály.

Naszály, 1951. január 27.

Vízgazdálkodási Körzet
Győr.

Kérjük tisztelettel a Vízgazdálkodási Körzet vezetőségét, hogy hozzánk egy mérnököt kiküldeni szíveskedjen aki megállapítand, hogy az üzemünknek hajtóerőt szolgáltató Fényes pataknak mennyi is a vízmennyisége. Erre azért van szükségünk, mert a jelenlegi vízikörmék helyett turbínát akarunk beszerelni és ahhoz szükséges, hogy mennyi vizet kapunk a folyóból. Ha a fényes vize kevésnek bizonyulna akkor a Fényes mellett húzódó árok bevetéséről egy rajzot készítené és ugyancsak az árok bevetéséről egy költségvetést állítana össze a kiküldött mérnök. Ugyanis a közelmúltban önök tanácsolták, hogy egye sülésünk ejtse meg ezen munkákat de neki ehhez értő embere nincs. Ha esetleg nem állna módjukban kérésünket teljesíteni úgy kérjük szíves tanácsukat, hogy hova forduljunk ahol ezt nekünk elfogadják végezni. Kérjük mielőbbi válaszukat

Döbröntei István

/Döbröntei István/
váll. vezető.

Élvtársi üdvözléssel.

Tata, 1951. december. 20.

2860 Gy. sz. szám
Ügyintézőnk: Steiner

Egyszámlaszám: 905.629-42

Mellékletek:

KOMÁROMMEGYEI MALOMIPARI EGYESÜLÉS
TATA I.

VÁRALJA-UTCA 3.

TELEFON: 157.

Kulturmérnöki Hivatal,

GYÓR:

Révai Miklós-utca, 5.

Tárgy: Fényes patak vizé-
nek átvezetése a Kühtre-
iber patakba.

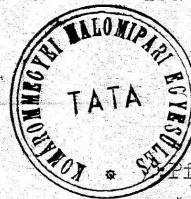
Hiv. szám: 3889/1951.

Ügyintéző oszt:

Cím ügyintézője: Kovács Kálmán.

Hivatkozott számú folyó hó 12-i fenti tárgyú átiratukra
válaszolva közöljük, hogy nem járulunk hozzá a Fényes patak vizének az
átvezetéséhez a Kühtreiber patakba annál is inkább mert a Naszályi tagmal-
munk a vízenergiát a malom meghajtásához fogja felhasználni jelenleg a
vizihajtómű berendezése javítás alatt van.

Tájékoztatásul közöljük, hogy a víz átvezetése ellen tiltakozik a Naszályi
Községi Tanács is mert az egész falu víz hiányban szenved és a Fényes
patak szolgáltatja a szükségletet. -Ezenkívül tűzrendészeti szempontból
sem közömbös az, hogy a község víz nélkül maradjon mert a községi kutak
kiapadtak.

Steiner László:
igazgató

„A naszályi malmot mindig megcsodáltuk, amikor arra jártunk!”

Kiállítás forgatókönyv

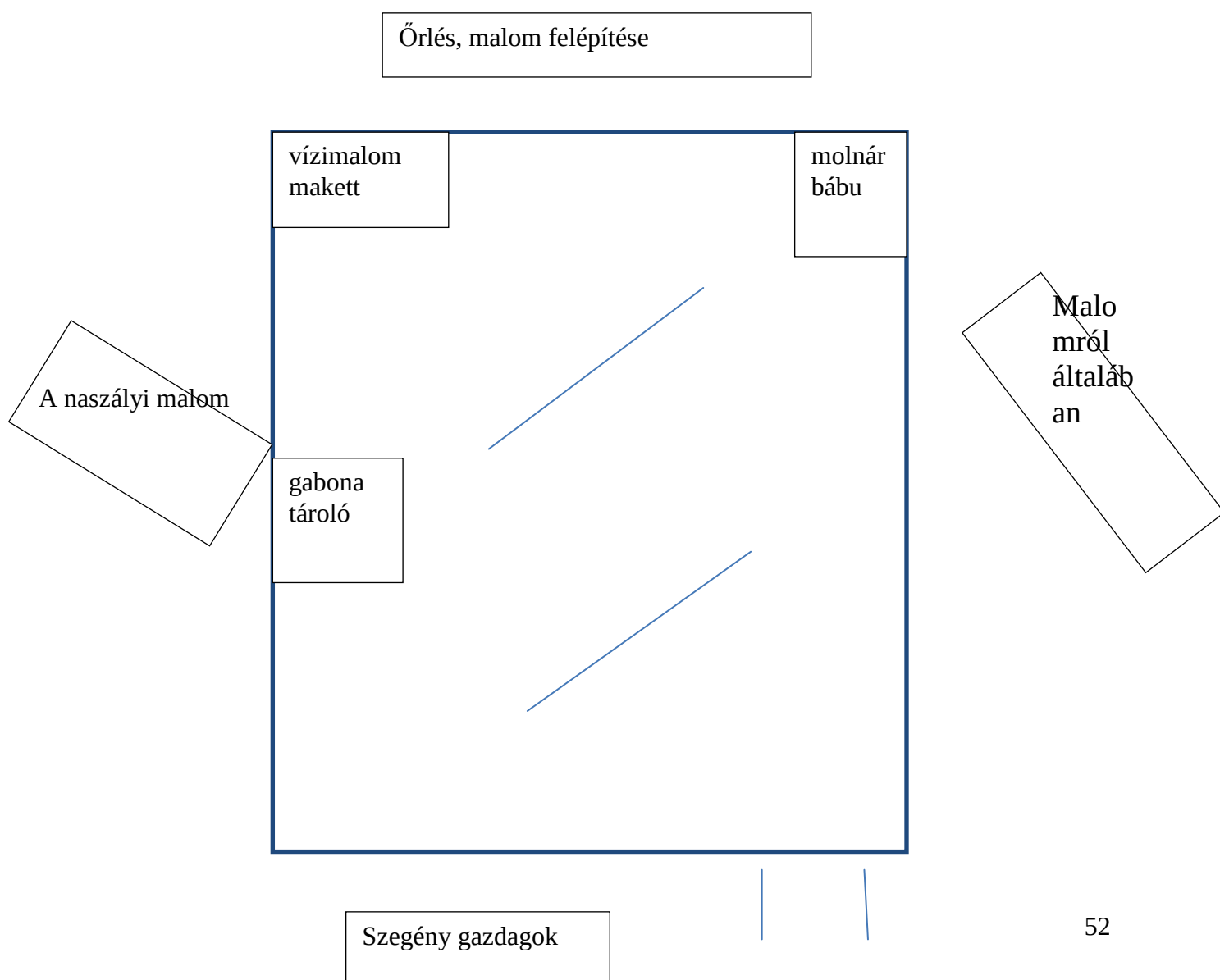

Képek forrása: <http://www.muemlekem.hu/muemlek?id=6336> (2013.10.25.)

A naszályi Malomligetben állandó kiállítása „A naszályi malmot mindig megcsodáltuk, amikor arra jártunk!” címet viseli. A kiállítás a malomépületben kerül megrendezésre. Célja a nemcsak helyi jelentőséggel bíró malom történetének bemutatása, a látogatók megismertetése a malomiparral, a malom működésével, mindezt nemcsak egy kiállítás, de interaktív feladatok segítségével. A tárlat egyszerre szeretne tanítani és szórakoztatni, az egész családnak élményt nyújtani.

Tatán a nagyszámú és bővizű forrásoknak köszönhetően több mint, egy tucat malom működött, amelyből sok épülete ma is látható. Ezekből eltérően Naszályon a malomépület mellett gazdasági épületek és a cselédlakások is megmaradtak, ez adja egyik fő kuriozitását. A vízimalom jelentősége talán a helyiek és a környéken élők számára elsődleges, így a tárlat egyrészt nekik szól, kiemelve azt a korosztályt, akinek személyes élményei is vannak. Másrészt a Malomliget további fejlesztéséhez kapcsolódóan családoknak és iskolás csoportoknak kíván foglalkozásokat biztosítani ebben a kulturális és természeti környezetben.

Alaprajz:

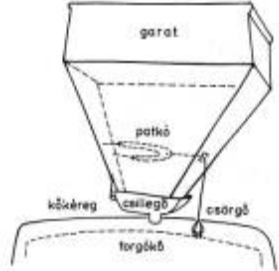
1. A MALOM	A malom az emberiség egyik fontos termelőeszköze, és különböző típusai hosszú évszázadok óta a civilizált társadalmak alapvető szükségletét elégítik ki. Az utóbbi évszázad technikai fejlődése a régi malomszerkezeteket elsodorta, s emiatt a tudomány szükségét érezte, hogy a fennmaradt ipartörténeti emlékeket és technológiákat megörökítse. A hajtóerő, illetve az energiaforrás szerint a szakirodalom megkülönböztet <i>kézimalmot</i>, emberi vagy állati erővel működő <i>szárazmalmot</i>, vízi energiával működő <i>vízimalmot</i> és a szél energiáját hasznosító <i>szélimalmot</i>. Az energiahasznosítás célja, vagyis az elvégzett munkafolyamat szerint beszélhetünk daráló-, lisztőrlő, hántoló, olajütő, ványoló- vagy kalló-, kendertörő, puskaportörő, zúzó-, deszkametsző és papírmalmokról. Gyakran ugyanaz a malom többféle munkát, így például őrlést, hántolást, deszkafűrészélést is végzett, ezért rendeltetésük alapján nem lehet a malmokat szigorúan elhatárolt rendszerbe foglalni.	malom vagy ház alaprajzú plakáton
Kisokos	<i>Malom</i> és <i>molnár</i> szavunk szláv eredetű, valószínűleg az óhorvát, ószlovén <i>mlin</i>, <i>mlinár</i> származéka. A malomtartás a feudalizmusban királyi kisebb haszonvételi jog (regále), s így a földesúri haszonvételek közé tartozott, mint a korcsmáltatás, a halászat és a mészárszéktartás. A földesurak a malmot ritkán tartották házi kezelésben, inkább bérbe adták jobbágyaiknak vagy idegen származású molnároknak. A 18–19. században mezővárosoknak, falusi és mezővárosi protestáns gyülekezeteknek is adtak malomépítési engedélyt, de a malomtartás földesúri jogát – a gőzmalmoké kivételével – az 1872. évi ipartörvény sem szüntette meg.	Egy kisebb táblán, kisebb betűkkel. Kifejezetten a téma iránt érdeklődőbbnek

2. KÉZIMALOM	A termesztett gabonaféléket a neolitikus korszakban (az i. e. 5. évezredtől) mozsárban törték meg, vagy – ami elterjedtebb volt –, a szemeket tányér vagy nyereg alakú kőre hintették és egy zsemle vagy hurka alakú dörzskő alkalmazásával morzsolták szét. A forgóköves malom létrejöttének alapfeltételét a kerek malomkövek központosítása, a tengely alkalmazása teremtette meg, ami nem volt egyéb, mint a kocsikeréknél és a fazekaskorongnál már alkalmazott rotációs elv átvitele a gabonaőrleő eszközre. A magyarság a forgóköves kézimalommal minden bizonnyal már a honfoglalás előtt megismerkedett. Bizonyíték erre, hogy a lisztkészítés legfontosabb kifejezése, <i>őröl</i> szavunk <i>őr-</i> igei töve <i>ótörök</i> eredetű jövevényszó, aminek jelentése 'forog, forgat', vagyis a gabonaőrlés módjára utal. A kutatók egyetértenek abban, hogy az Árpád-korban a vízimalmok működése nem tette fölöslegessé más őrleőalkalmatosságok, így a kézimalmok használatát.	 Vályús típusú kézimalom, Túrkeve (Szolnok m.) Plakáton a falon
	Mozsár	
	Kézimalom + képillusztáció	
3. SZÁRAZMALOM	A <i>szárazmalom</i> a középkorban gyűjtőfogalom volt: emberek és állatok által hajtott malmokat is így nevezték, mintegy megkülönböztetésül a víz energiáját hasznosító malmoktól. Ha ezt a helyzetképet a magyarországi szárazmalmok „virágkorára”: a 18–19. század fordulójára – a szélmalom elterjedése előtti időre! – érvényesnek tekintjük (ami nagyon valószínű), akkor megállapíthatjuk, hogy a szárazmalmok elsősorban a Duna-Tisza közti homokhátság, a Bánság és a Felső-Tisza-vidék őrleőszervezetei voltak, tehát a vízfolyásban szűkölködő alföldi területeken volt a gabonaőrleésben döntő szerepük. 1870-ben, amikor a szélmalom széltében elterjedtek az Alföldön, és a szárazmalmoknak a gőzmalomépítés miatt is bealkonyult.	Plakáton

Taposómalom	A taposókereket már az ókorban ismerték, de nem tudjuk, mióta alkalmazták malmok meghajtására. A középkorban az elítélteket fogták be a taposókerék működtetésére, ami a legnehezebb munkák egyike volt, a gályarabsághoz hasonló.	Képillusztrációval
Tiprómalom	A taposómalomhoz hasonló elv szerint, de állati erővel működött. A. G. Keller keletkezését a késő középkorra teszi, s a reneszánsz mérnöki találmányának tartja. Hazai említései a 16. századtól mutathatók ki.	Képillusztrációval
Járgányos malom	Az 1863 és 1906 közötti malomösszeírásokban számba vett szárazmalmok igen kevés kivétellel járgányosak voltak. A malmot rendszerint két, összeépült építmény alkotta: a <i>keringősátor</i> , röviden <i>keringő</i> vagy <i>sátor</i> és a <i>malomház</i> . Az előbbi kör alakú, sátoztetős, zsúpszalmával vagy zsindegyel fedett, nyitott vagy lécezett oldalú építmény, s közvetlenül emellé épült a nyeregtetős malomház. A keringősátor alatt van a malom meghajtására szolgáló nagykerék vagy <i>keringő</i> , melynek tengelye a tölgyfából faragott, hatalmas <i>bálvány</i> . A vámosoroszi szárazmalom <i>bálványa</i> 5,45 m magas, átmérője 60, illetve 40 cm, a szarvasi malom <i>bálványa</i> 4,8 m magas, átmérője a két végén 47 cm. A nagykerék a <i>bálvány</i> körül forog, melynek felső vége a <i>járomban</i> , alsó vége a <i>medvegerendában</i> jár. A <i>keringő talpa</i> 12 darab tölgyfából van kifaragva, ebbe a vámosoroszi malomban 370, a szarvasiban 420 akácfa fog illeszkedik, amelyek a <i>keringő</i> forgatásakor a forgó mozgást a <i>nagyorsónak</i> közvetítik.	Képillusztrációval és a malom részeit bemutató rajzzal
4. SZÉLMALOM	Magyar forrásban a szélmalom szó először az 1577-ben írt kolozsvári glosszában merül fel, de ez és néhány más említés csak azt bizonyítja, hogy írójuk ismerte a kifejezést, de nem biztos, hogy Magyarországon látott ilyen malmot. A hiányos hiteles adatok ellenére valószínűsíthető, hogy a holland típusú szélmalmok csak a 19.	kép- és makett illusztráció

	század elején terjedtek el hazánkban. Az 1906-ban elrendelt malomösszeírás mindössze 12 szélmalmot tartalmaz, melyek (bemondás alapján) 1800-nál régebben épültek. A szélmalom elterjedésének késői időpontját az magyarázza, hogy a Kárpát-medencében a szelek iránya és sebessége nem állandó, a 17. század előtt épített malmok az ilyen viszonyok között nem voltak működőképesek, és mivel a fordulatszámot nem tudták viharos szellőkések esetén kézben tartani, a malmok sokszor a túlfordulattól meggyulladtak és leégtek. A 19. században a szélmalmok gyorsan elterjedtek: 1851–1860 között 63, 1861–1870 között 164, 1871–1880 között 189, 1881–1890 között 160 új szélmalom épült. A legtöbb szélmalmot 1873-ban számlálták össze: 854-et. Ezután számuk fokozatosan csökkent a gőzmalmok versenye miatt, de még a 20. század fordulójakor is építettek új szélmalmot.	
5. VÍZIMALOM	A vízimalom első részletes leírását Marcus Vitruvius Pollio római építész adta, de feltehető, hogy a vízikereket már a fejlett öntözőkultúrával rendelkező föníciaiak és egyiptomiak is alkalmazták örlőszerkezet meghajtására. Vitruvius leírásában szerepel a vízikerek, a fogaskerek-áttétellel meghajtott, függőleges tengelyre felszerelt malomkő, a garat – mindazok a fontos technikai elemek, amelyek a vízimalmokban a 19. század második feléig használatosak voltak. A vízikerek meghajtásának módja szerint a technikatörténet megkülönböztet <i>alulcsapó</i>, <i>középcsapó</i> és <i>felülcsapó</i> vízimalmot. Alulcsapó vízimalomnál a víz sodra a vízikereket alulról hajtotta, a felülcsapó malomhoz pedig a vizet a vízikerek fölé vezették. A patakmalomok többsége nem a vízfolyás mentén, hanem az abból kivezetett <i>malomárok</i>, <i>malomcsatorna</i> mellett épült, mivel ott jobban lehetett	Fénykép és kép illusztrációval mindhárom meghajtási módhoz.

	biztosítani a malom működésének feltételeit. Lassú folyású vizeinken jobbára alulcsapott, a gyors folyású hegyi patakokon felülcsapott kerekű vízimalmok épültek. A felülcsapott vízikerek nem csupán a víz sodrát, hanem a súlyát is hasznosította, ezért jobb energiakihasználással működött. Napjainkig fennmaradt folyami gátasmalmokat a csallóközi Kis-Duna mellől ismerünk. Ezek alulcsapott vízikerekkel működnek, s favázás, rőzse és kavics borítású gátjukon hajóáteresztő zsilip van.	
Hajómalmok	A hajómalom olyan, két úszó testen, fahajón nyugvó malomszerkezet, amely az őrlésre legalkalmasabb vízáramlatot keresve bármely folyószakaszon lehorgonyozható. Előnye a patakmalomhoz viszonyítva, hogy helyét a víz sodrásához alkalmazkodva változtathatták – hátránya, hogy télire jégzajlásmentes kikötőbe vagy partra kellett vontatni. Az őrlőszerkezetet befogadó, nagyobb hajótestnek <i>házhajó</i>, <i>malomházhajó</i>, a kisebbiknek <i>tárhajó</i>, <i>völgyhajó</i> vagy <i>tombác</i> a szakmai neve. A <i>tombác</i> az egyetlen, vastag tölgyfatörzsből kivájt hajótest megnevezése.	 <i>Malomállások a Tiszán Szegednél, 19. század eleje</i> + illusztráció + makett
6. ŐRLÉS A VÍZIMALMOK-BAN	A jó őrlés alapfeltétele a malomkövek szakszerű megvágása és – mivel őrlés közben a kövek kopnak – rendszeres karbantartása. A kő megvágása szaktudást igényelt. Ismerni kellett a terméskő tulajdonságát, a vágás technikáját és az őrlemény előállításához szükséges kővágási rendszert. A malomkő őrlőfelületének három részét különböztetik meg. A legbelső az etető- vagy gyűjtőlap, amit nem szoktak megvágni, csak homorúra képeznek ki. A középső sáv a darálólap: recézett, megvágott felület, ahol a gabonaszemek összezúzódnak. A kő külső sávja az őrlőlap, ahol a megdarált gabonaszemek őrlése történik. A	Malomkő, csákány, fotók

	kővágáshoz csákányt és kalapácsot, a felsőkő kiemeléséhez emelőszerkezetet használtak. Állandó őrlés mellett a malomkövek rovátkáit 4-5 naponként, a <i>rémese</i> ket 2-3 hetenként kellett felújítani	
	A középkor óta, egészen a 19. század végi malomipari forradalomig, a vízimalmok őrléstechnikája egyszer változott: amikor bevezették a szita alkalmazását. A technikatörténeti kutatás szerint Nyugat-Európában a 16. század közepére látták el a malmokat szítáloszerkezettel,	szita, illusztráció, fotó
	Az őrlőnivalót zsákokban, kocsin (szekéren), talicskán vagy <i>targoncán</i> vitték a malomhoz, a kisebb mennyiséget háton. A 19. század vége felé elterjedt, hogy a vízimolnárok fuvarost, ún. <i>csúvárost</i> fogadtak, aki csengős kocsiján utcáról utcára.	fotók a különböző szállítási módokról
	A gabonát őrlés előtt a rögöktől, szeméttől, konkolytól meg kellett rostálni. Ezt legtöbbször maguk az őrlők végezték, de szükség esetén a molnár rostált. Általánosnak mondható, hogy a gabonát őrlés előtt vízzel meglocsolták. A megnedvesített gabonát <i>fölöntővel</i> , vékással öntötték fel a <i>garatra</i> , más néven <i>nagygaratra</i> , amelynek az alján a szíjakon vagy madzagon függő, egyik oldalán nyitott <i>kisgarat</i> vagy <i>csillegő</i> állandó rázással biztosította az őrlőnivaló egyenletes adagolását. A <i>kisgarat</i> ból a gabona a felsőkő nyílásán keresztül a <i>kőmejj</i> be jutott, ahonnan eloszlott a malomkövek közé. Az őrlemény finomságát a két malomkő egymástól való távolsága határozta meg, amit rendszerint a felső- vagy forgókő állításával szabályozták. Sok vízimolnár a <i>kisgarat</i> aljára zsinóron vagy dróton függő csörgőt szerelt, ami jelezte, ha a garatból kifogyott az őrlőnivaló.	 <i>Jelzőszerkezet a garatban. Rekonstrukció</i>
	sarokban egy beöltöztetett molnár bábu liszteszsákkal	

MALOM FELÉPÍTÉSE, AZ ŐRLÉS FOLYAMATA	• A malom 3 szintes • Alul: pince, padozatok, transzmissziók (szíj és azon kanalak, ami tovább dobálta a lisztet a darálóba, onnan pedig a finommunkálóba), zsilip (ha kevés gabona volt, akkor csak a kiskerek dolgozott) • Gabona útja: kanalas vontatókon, emberi kéz érintése nélkül ment végig 1. vizezés 2. koptatás 3. szortírozás 4. előőrlés 5. finomítás 6. tároló • Működés: garaton beöntötték a gabonát, ráfolyt a hengerszékre (először lehámozta a búzát, amiből a korpa lett, majd darálta) • Malom alsó részén fogadták a gabonát, a felső szinte volt a hengerszék és a szita, fentről négyyszögletes garaton jött le a kész liszt • Molnárok be tudtak nyúlni a garatba és kézzel megvizsgálták, hogy milyen liszt jön • Alsó szinten ún. békazárral zsákot fogattak fel, amibe folyt a liszt • Pincében volt a malomkő, amit darálásra használtak (kukorica, árpa, termény) • Alsó szinten mérték meg a zsákokat • Aki cserére hozta a gabonáját, megnézték a fajsúlyát, mert abból következtettek a minőségére (sikértartalom)	fotók interaktív tábla: 1. malombelső vázlatos rajza, amin a fogaskerekek mozgathatóak, így „beindítható” a mechanizmus 2. makett a vízimalomról, hogyan forgatja meg a víz a malomkereket
GABONA TÁROLÁSA	• Búza őrlésének több irányú feldolgozása: i. Kenyérliszt (mai finomliszt) ii. Nullás liszt (mai	terménytároló láda 4 rekesszel, amibe bele lehet nyúlni megtapintani a különféle lisztet

	rétesliszt) iii. Búzadara iv. Korpa	
NASZÁLY	térkép + malom hol helyezkedik el a faluban	
NASZÁLYI MALOM TÖRTÉNETE	Kőrösi Malom Rosas Molnár István Eőrőlős Gazda Szeber Molnár István Molnár Farkas János Huti Molnár Pál Naszályi Molnár Janus és Mihály Holdampf Mihály Holdampf István Évert Ferenc Kurth György és Ferenc	Holdampf per fotók
ESZTERHÁZY CSALÁD	Az 1720-as évektől a tatari uradalomhoz csatolva az Eszterházy család birtokába került a település. Virágkorát Esterházy Miklós idején élte: lakosság száma nőtt, mintagazdaságban volt elég munka. Naszályon működött a 6 kerekű malom.	címer
MIKOVINYI SÁMUEL	1747-es folyószabályozás által 2000 hold terület vált alkalmassá földművelésre. A Fényes patak szabályozásával nyílt lehetőség a naszályi malmok építésére.	portré és térkép
SZEGÉNY GAZDAGOK	1958-59 táján forgatták Színészek: Bara Margit, Benkő Gyula, Kerencsey Marianne Rögtönzött híd, ami szét volt fűrészelve, hogy a jelenet alatt beleessenek a vízbe A pénzverde a zuhogónál, a kerék mellett volt.	Fotók a filmből, igény szerint filmvetítés
FOTÓK A MALOM ÉLETÉBŐL	kenderáztatás fürdés, itatás molnárok, öröltetés	
PARAVÁN	RÉGEN ÉS MOST FELÚJÍTÁS MUNKÁLATAI KIRAKÓ MINDKÉT OLDALON	mindkét paraván mozgatható

MALOMKERÉK, NÉGY KÜLLŐ
FÜRGÉN FOROG, LISZTÖRLŐ

Múzeumpedagógiai foglalkozás a Naszályi vízimalomban
Alsó tagozatosak számára

A foglalkozás helyszíne a naszályi Malomliget, amely turisztikai létesítményként működik jelen Tata és kistérsége életében. A vendéglátás mellett nagy hangsúlyt fektetnek a kultúra, és a hagyományok ápolására. Az állandó kiállítás mellé alsó tagozatos gyermekek számára készült ez a program, kifejezetten a tárlathoz kapcsolódva. A helyszín továbbá alkalmas egész napos osztálykirándulás szervezésére, a múzeumpedagógiai foglalkozás mellett játszótér, liget séta, igény szerint bográcsozás várja a csoportokat.

A tárlat főleg fényképekből, illusztrációkból és makettekből áll, nincsenek vitrinben elhelyezett műtárgyak. Ennek ellenére a nagy tér kis félelmet kelthet a gyermekekben.

1. feladat: Egy kis kalandjáték, hogy megismerkedjenek a kiállítással. A feladat, hogy megszámolják hány malomkereket látnak a teremben (lehet képen, illusztráción, maketten). Ha ezzel végeztek, akkor a molnár bábu körül gyülekezik össze a csoport.
2. feladat: A foglalkozásvezető irányításával megbeszélik, hogy milyen kontextusban látták a malomkerekeket, milyen fajtái vannak a malom meghajtásának. Ezt a maketteken lehet szemléltetni, illetve két rövid ízelítőt kapnának a malom működéséről.

<http://www.youtube.com/watch?v=ZP8inyOUrXQ> (2014.04.10.)

<http://www.youtube.com/watch?v=OBabiiV0VBE> (2014.04.10.)

(Nagybörzsönyi és Béri vízimalmok)

3. feladat: Közösén átbeszélgetik a malom sematikus működését. A molnárbábú kapcsán a malom jelentőségét a falu életében. Két találos kérdésre kell válaszolniuk:
 - Mikor van a molnár fejetlen a malomban?
Amikor kinéz a malomból.
 - Éjjel-nappal fürdik és mégis fekete. Mi az?
A vízimalom kereke.
4. feladat: Két csapatot alakítunk a tanulókból egy szituációs feladathoz. Az egyik csapat képviseli az örlető családot, a másik pedig a molnárokat. A feladat megkönnyítése érdekében a programvezető elkezd egy történetet, amelyben egy család éppen kocsin érkezik a malomba, hogy megöröltessen 2 zsák búzát. Nem kell mindenkinek szerepelnie, csak az ambiciózusabbaknak.
5. feladat: Marad a két csapat, de most egy nagy mágneses táblán kell malomjátékot játszani. A játékszabályok ismertetése után a programvezető koordinálásával mindenki részt vesz a játékban.

6. feladat: Pihenéskép megnéznének egy részletet a Szegény gazdagok című filmből, amelyet itt forgattak. Olyan részlet kerülne kiválasztásra, ahol jól látszik a helyszín, ezt kellene felismerniük. Ezután kellene beazonosítani a korábban megbeszéltek alapján, hogy a malom melyik részét mutatta a film, hol található és mi a feladata.
7. feladat: A film után az ének-zene területre kerülne a sor. Sok ének helyszíne a malom, szereplője a molnár. Ha ismernek ilyet, akkor azok közül énekelnének egyet, kettőt. Ha nem ismernek, akkor furulya kísérettel az A malomnak nincsen köve kezdetű dalt tanulnák meg.

<http://www.youtube.com/watch?v=8TFdOKol14c>(2014.04.10.)

8. feladat: A kiállítás részeként megtekinthető, illetve tapintható egy láda, amelyben a különféle örleményeket külön rekeszekben tárolták. Ezen a részen látatóak a faluból származó monogramos liszteszsákok. Ehhez kapcsolódva egy kis emléket készíthetnek a gyermekek: előre elkészített kicsi zsákokra festhetik címerüket vagy nevüket, amit meg is tölthetnek különféle örleménnyel.

A múzeumpedagógiai program itt zárulna. A tanulók a foglalkozás alatt megismerkedhettek a malom működésével, fajtáival, fontosságával. A feladatok során nemcsak lexikális tudást kaptak, hanem szituációs, fejtörő és kreatív képességeiket is fel kellett használniuk.

Foglalkozás időtartama:

A gyermekek érdeklődésétől függően 30-40 perc + 15-20 perc a kézműves foglalkozás.

Tárgyi kellékek:

- A szituációs feladathoz 1-2 szabadon választható kellék: régi stílusú ruhák (pl. szoknya, mellény, kötény), liszteszsák, ostor, stb.
- Nagy mágneses tábla, felrajzolva egy malom játékkal és a hozzá való mágneses gombok (a tábla akkora legyen, hogy a gyerekek kényelmesen felérjék, vagy pedig a földre letéve lehessen használni)
- Projektor, laptop, hangfal a vetítésekhez
- Furulya az énekléshez
- Kreatív foglalkozáshoz elkészített liszteszsákok, textilfestékek vagy filcek, szalag a zsák bekötéséhez, különféle örlemények

NYILATKOZAT

Alulírott FEHER DÓRA (CXUAS8)....., büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy az általam benyújtott, A NAGYALYI VÍZMIALOM KULTURÁLIS FELENTŐSÉGE című szakdolgozat önálló szellemi termékem. Amennyiben mások munkáját felhasználtam, azokra megfelelően hivatkozom, beleértve a nyomtatott és az internetes forrásokat is.

Aláírással igazolom, hogy az elektronikusan feltöltött és a papíralapú szakdolgozatom formai és tartalmi szempontból mindenben megegyezik.

Eger, 2014 év 05. hó 05. nap.

Feher Dóra

aláírás